ЛІТОПИС
червоної калини

М. Бутович.

1 9 3 2

КВІТЕНЬ

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата . . . . 13·— зол.
Піврічна » . . . . 7·— »
Чвертьрічна » . . . . 3 50 »
Для членів »Червоної Калини«
чвертьрічно . . . . 3·— »
Ціна поодинокого числа . . . 1·20 »
В Румунії: річна передплата . 360 леїв
піврічна 190 л., чвертьр. 100 л.
Для інших країв 2 $ річно.

За кордоном приймають передплату на »Літопис Червоної Калини« та впис членів: В Сполучених Держ. Північної Америки: The Ukrainian Legion, P. O. Box 578, Philadelphia, Pa. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121 / В Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest IV., Delea Veche 45.

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ, ПІДВАЛЛЯ 7/III. Конто П. К. О. ч. 410.185.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

	Ціна для нечленів	членів
Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин, 320 стор. і 16 ілюстрацій	8 зл.	4 зл.
Федір Дудко: **Глум.** Оповідання, ст. 52		
Д. Дорошенко: **Мої спомини про недавнє минуле.** Частина I.-IV. . . .	8·40 «	4·20 «
Богдан Лепкий: **Слота.** Поезії	90 «	45 «
От так собі. Мініятури, стор. 129 .	1·50 «	75 «
М. Дольницький — Божик - Кузьмів: **Між молотом і ковалом.** Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79 .	1·50 «	75 «
Ст. Левинський: **Від Везувія до пісків Сагари.** Сторін 84	3·25 «	1·70 «
Халіда Едіб: **В огні.** Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234 . .	4·50 «	2·25 «
Василь Софронів: **Грішник.** Нариси. Сторін 104	1·50 «	75 «
Микола Голубець: **Львів.** Сторін 179	3·— «	1·50 »
А. Вільшенко: **Життя і пригоди Цяпки Скоропада.** Сторін 267	4·50 «	2·25 «
Роман Купчинський:		
I. **Курилася доріженька.** Стор. 208	4·— «	2·— «
II. **Перед навалою.** Сторін 192 . .	4·— «	2·— «
Федір Дудко:		
I. **Чорторий.** Сторін 192 . . .	3 50 «	1·75 «
II. **Квіти і кров.** Сторін 192	4·— «	2·— «
III. **На Згарищах**	4·— «	2·— «
Ген. Всеволод Петрів: **Спомини з часів укр. революції.** I—IV. Част. по зол.	3·50 «	1·75 »
Ч. IV.	3·— «	1·50 «
Юра Шкрумеляк: **Чета крилатих.** Сензаційна повість, 17 аркушів друку	5·— «	2·50 «
Др. Степан Шухевич: **Спомини.** (Причинки до історії УГА. на підставі записок та власних переживань) I—V. Частина . . . по зол.	4·— «	2·— «
Богдан Лепкий: **Зірка,** пов. з повоєнного життя	4·—зл.	2·—зл.
Володимир Лопушанський: **Перемога** — повість з визвольної війни.		
I і II. Частина . . . . . по зол.	3·— «	1·50 «
Максим Брилинський: **Хресний вогонь.** Воєнні нариси	3·50 «	1·75 «
Т. Г. Масарик: **Світова революція,** т. I.	13·50 «	6·75 «
т. II.	8·— «	4.— «
Др. Ст. Шухевич: **Видиш брате мій** (8 місяців серед УСС-ів)	4·50 «	2·25 «
Др. Ганс Кох: **Договір з Денікіном**	1·80 «	0·90 «
М. Галаган: **З моїх Споминів**		
I, II. і III. Частина . . . . по зол.	4·— «	2·— «
IV. Частина	6·— «	3·— «
Микола Матіїв-Мельник: **На чорній дорозі** (новелі)	3·50 «	1·75 «
Богдан Лепкий: **Вадим,** повість з княжих часів	4·50 «	2·25 «
А. Чайківський: **Чорні Рядки.** Спомини	3·— «	1·50 «
Олена Степанівна: **На передодні великих подій**	2·— «	1.— «
І. Максимчук: **Кожухів** — доля старшин УГА, вивезених до Архангельська і на Сол. Острови	2.80 »	1 40 «
А. Кревзуб: **Партизани** — спомини з життя повстанців — ч. I. і II. по	4·— «	2·— «
М. Костів: **Джін-Ґіс-Хан гряде.** . .	3·— «	1·50 «
О. Бабій: **Перші стежі,** повість . .	6·— «	3·— «
Е. Чикаленко: **Щоденник**	14·— «	7·— «
Віталій Юрченко: **Шляхами на Соловки**	5·— «	2·50 «
„ „ **Пекло на землі** . .	5·— «	2·50 «
„ „ **З Соловецького пекла на волю**	65·0 «	3·25 «
Ілько Калічак: **Записки четаря** . .	2·80 «	1·40 «
Віктор Приходько: **Під Сонцем Поділля**	6·— «	3·— «
Др. Кость Левицький: **Великий Зрив**	6·— «	3·— «
Володимир Леонтович: **Хроніка Гречок**	3·50 «	1·75 «
Ілько Борщак: **Великий Мазепинець**	7·— «	3·50 «

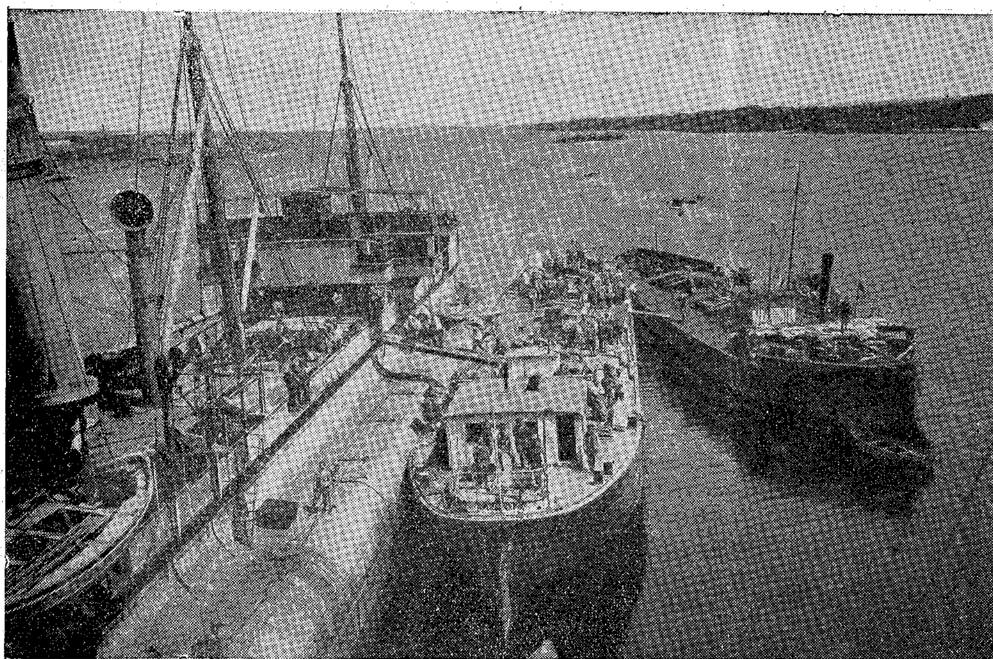
АДРЕСА: ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, ПІДВАЛЛЯ 7/III

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

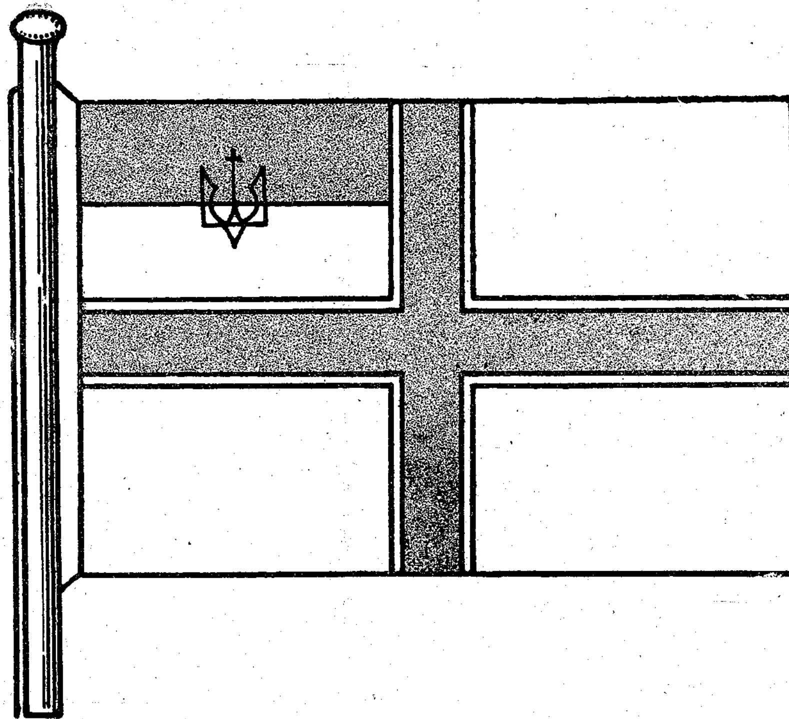
IV. Річник

ЧИСЛО 4 * КВІТЕНЬ * 1932

Німецький корабель вантажить українське збіжа у Херсоні на Дніпрі.

Травень 1918 р. Світлив сот. Маґаляс.

Прапор української военної фльоти 1918 р.
(краски золота, синя і жовта).

Українська Чорноморська Фльота в 1918-19.

Подав: *Антін Романюк.*

Переглядаючи сьогодні історію Великої Української Революції, стрічаємо дивні, до болю дивні шляхи, якими йшло наше державне будівництво. Нині дивимося на те з перспективи і мусимо признати, що не було тоді у нас зрілої державнотворчої думки. Вже крайною незрілістю української політичної думки можна пояснити той факт, що в третьому Універзалі, який відзначував територію Української Народньої Республики, знайшлася фраза про те, що до України входить Таврія без Криму. Ця фраза, згідно з дивним в тому випадку прінціпом самовизначення народів, вставлена до Універзалу Центральною Радою, а опісля передана на Берестейському мирі, вже в кілька місяців пізніше накоїла чимало лиха Україні.

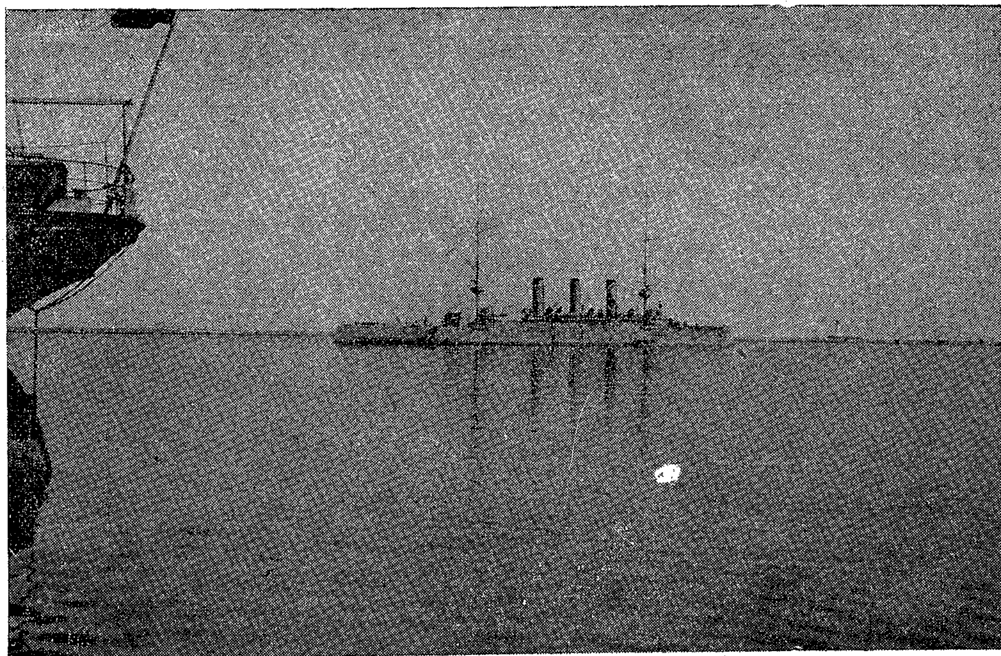
Через втрату Криму, Україна втратила всю чорноморську фльоту, що позбавлена кримської бази, мусіла перейти до Новоросійська та або затопитися або перейти в руки Москалів добровольців. А що найголовніше, з утратою Криму Україна втратила опертя на Чорне Море, а з тим ширше міжнародне значіння.

Центральна Рада зрозуміла кардинальну похибку зречення Криму і тому, під напором української армії, що одинока мала тверезий державнотворчий інстинкт, видала тайний приказ Запоріжському Корпусові, негайно заняти Крим і прилучити до України, не входячи в конфлікт з Німцями. Командантом Запоріжського Корпусу був ґен. Натіїв, якого правою рукою був талановитий полководець і стратеґік Петро Болбочан. Але справа прилучення Криму до України була вже доволі скомплікована, завдяки особливій політиці Німців у тій справі. Українські війська під проводом Болбочана випирали з Криму більшовицькі залоги і хотіли якнайскорше дійти до Севастополя, щоби подати руку чорноморській фльоті та швидше звільнити її від червоних ворогів. Дня 24 квітня 1918 р. Болбочан заняв Сімферопіль і приготовлявся до походу на Севастопіль. Але Німці держалися рішень Берестейського миру і примусили Болбочана здержатися, а потім зовсім залишити Крим.

В цьому часі чорноморська фльота майже ціла була зосереджена в Севастополі. Тут панував повний хаос. На одних кораблях повівали червоні прапори, на других жовто-блакитні, на третіх часом чорні, причому майже щодня ці прапори змінялися. Старшини, що ще лишилися і не були розстріляні, були здезорієнтовані. Виховані на ідеї московської великодержавности, вони не могли пристосуватися до ситуації, що тоді витворилася. Всетаки богато серед них було Українців, що ставали відразу на здоровий ґрунт, вносили здорові течії серед своїх моряків-Українців, національну течію міцної військової влади і правдивої військової, а не якоїсь там революційної дисціпліни.

В середині квітня 1918 р. в Морському Зібранню скликано засідання Центрофльоту (виборний колеґіяльний орґан для керування фльотою), на якому провід над фльотою віддано контр-адміралові Стаблінові (москаль). Цей, дня 22 квітня, видав такий наказ: „Всі судна, портове майно й укріплення, які знаходяться в пристаннях Криму та на його побережі, є власністю Української Народньої Республики. А тому наказую скрізь, де треба, вивісити українські прапори. Дальше рішучо забороняю від сьогоднішнього дня вихід в море та рух суден із кримського побережа. Судна, що стоять у пристаннях, мають лишитися на місці, а ті, що на морі, мають спішно увійти до най-

ближчої пристані. Судна, які нарушать цей наказ, будуть пущені на дно без попередження!" Наказ виконано вже в дні 29 квітня. Стаблін перший підніс прапор на командуючому кораблі „Ґеорґій Побідоносець". А далі о годині 4 по полудні з „Ґеорґія Побідоносця" рознісся клич: „Фльоті підняти український прапор!!" Сейчас опали червоні прапори, а злетів у гору український, що гордо лопотів над Чорним Морем України. Рівночасно Стаблін вислав телеґраму до Українського Уряду, щоби припинили похід німецьких військ до Севастополя, бо ціла фльота піднесла українські прапори.

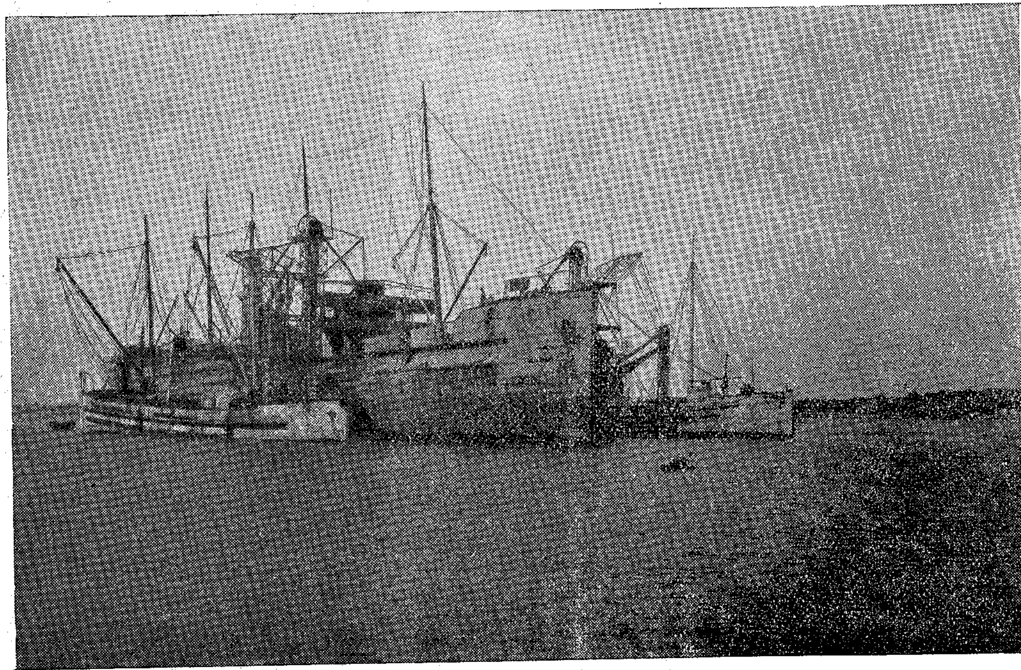

Німецький панцирник „Ґебен" в Одесі. Світлив сот. Маґаляс.

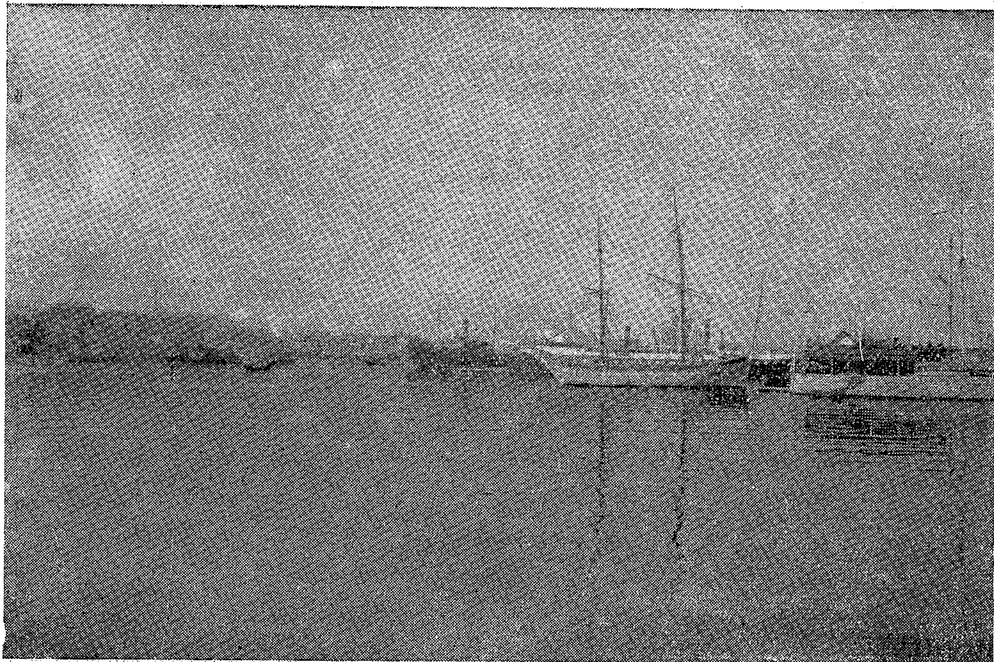
Вся залога чорноморської фльоти з нетерпеливістю очікувала приходу української армії. Але якеж було здивування фльоти, коли замість Запоріжців показалися сірі кольони німецьких військ. В одній хвилині частина фльоти спустила українські прапори і під проводом Стабліна відплила до Новоросійська. Решта фльоти під командуванням контр-адмірала Остроградського осталася в Севастополі. На тих кораблях, Німці, по заняттю Севастополя, поставили свої стійки і вивісили свої прапори.

Тимчасом ескадра контр-адмірала Стабліна, що відплила до Новоросійська, переформувалася і стала займатися навчанням. Німці, опираючись на Берестейський мир, домагалися, щоби ціла ескадра негайно перейшла з Новоросійська до Севастополя, бо в противному випадку вони зачнуть атакувати Новоросійськ. Тоді народні комісарі за підписом Леніна і Троцького вислали тайний приказ, щоби ескадру Стабліна затопити. В Новоросійську під проводом Тихменева скликано мітинґ і переведено голосування. Більшість була за тим, щоби фльоту перевести до Севастополя. Але більшовики перевели таку аґітацію, що кілька кораблів таки затоплено, а тільки частина відплила до Севастополя.

В тому часі, коли Німці заняли Севастополь і чорноморську фльоту, на Україні стався переворот. Владу взяли в свої руки гетьманці з гетьманом Скоропадським на чолі. Українське гетьманське правительство мало повну надію, що чорноморська фльота перейде таки до українських рук і тому зорганізувало морське міністерство під проводом контр-адмірала М. Максимова, удержувало кадри морських старшин, техніків і спеціялістів та видавало кошти на направу чорноморських пристаней — у Севастополі і Миколаєві. Почали також виконувати проєкт утворення морського корпусу в Миколаєві. Директором цього корпусу призначено контр-адмірала Фролова — людину фахову і досвідчену у вихованні воєнно-морської молоді. Морське міністерство почало переводити реєстрацію всіх кадетів і ґардемаринів б. московської фльоти. Надсилало їх до Одеси на канонірський човен „Кубанець", що стояв в Одеській пристані під українським воєнним прапором. У вересні 1918 р., німці почали схилятись до того, щоби передати Україні захоплену

Великий німецький вантажний корабель вантажить елеваторами українське збіжа в Херсоні. Травень 1918. Світлив сот. Маґаляс.

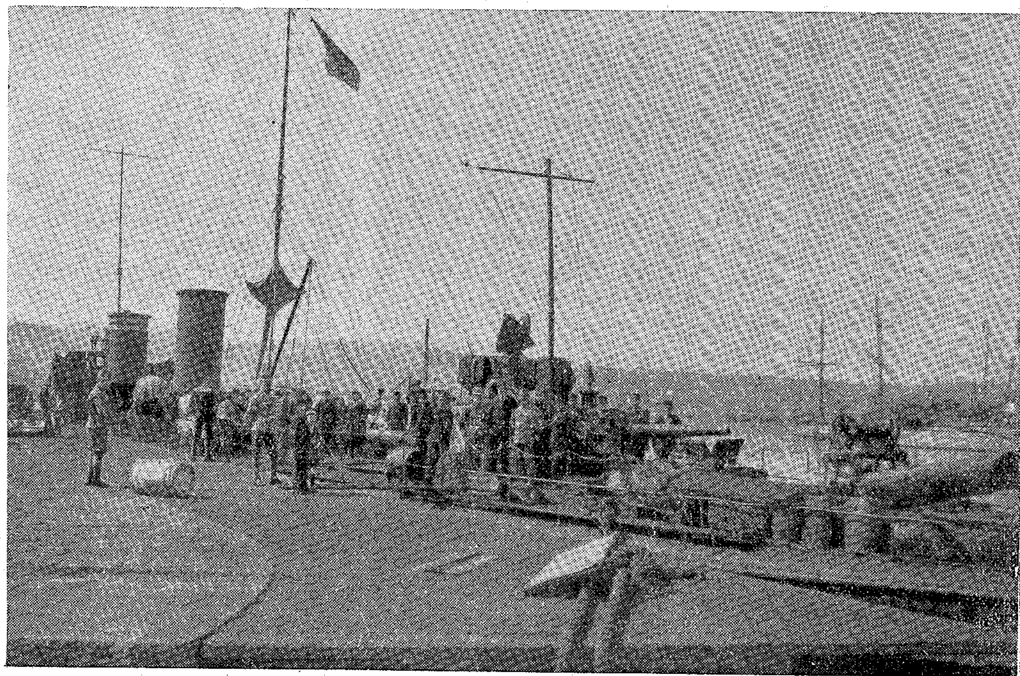
Фраґмент з порту в Херсоні. Світлив сот. Маґаляс.

ними фльоту. Спочатку поставили умову, щоби українська фльота виплила під українським прапором в Середземне море для збройної демонстрації проти Антанти. Але цю умову Український Уряд відкинув і німці рішили передати фльоту без такої умови. Вже з початком жовтня головний начальник пристаней чорноморського побережа адмірал Покровський повідомив українське правительство, що на кораблях Чорного Моря вивішено українські кармазинові прапори.

Українське гетьманське правительство не змогло перевести в життя плянованого Морського Корпусу, бо вже в листопаді владу перейміла Директорія. Підчас її влади, завдяки енергії тодішнього міністра морських справ М. Івановича-Білинського*), вдалося відповідним законом перевести головну підвалину для цього корпусу. Директорія, 11 січня 1919 р., затвердила ухвалений радою міністрів закон про заснування Гардемаринської Школи. Але політичні обставини в той час склалися так, що тимчасом про відкриття тих шкіл не могло бути мови. Уряд мусів залишити, дня 27 січня 1919 р., Київ і перейти до Винниці. Ціле чорноморське побережа опинилося в руках військ Антанти і підтримуваних нею московських добровольців. Морське міністерство Українського Уряду осіло в Камянці-Подільськім, а Білинський зорганізував в тому часі 2 полки морської піхоти, в тому один гуцульський, зорганізований в Коломиї. При новому поході на Київ ті два полки брали вже активну участь в боротьбі. Тоді знову міністерство пробувало перевести в життя Гардемаринську Школу. Початково вже й переведено, але знову зовнішні політичні обставини так змінилися, що справу треба було припинити.

В березні 1919 р, коли більшовики наближалися до Криму, французи підмінували й розсадили Севастопольські порти. Анґлійці затопили 13 підводних човнів і понищили шість лінійних кораблів з одним крейсером. Частина незнищеної фльоти була під проводом В. Шрамченка в Царгорді. Ці кораблі Антанта віддала урядові Денікіна, а згодом після ліквідації армії Вранґля всі кораблі, що остали і були здібні до плавби, вивезено аж до Бізерти (Північна Африка), де вони є до сьогодні. На домагання більшовиків, щоби ці кораблі видати їм, українські еміґраційні круги запротестували проти цього, кажучи, що українськими кораблями мають розпоряджати тільки українці.

На кінець слідби згадати стратеґічне значіння криму, а зокрема Чорного Моря для України. Україна мусить твердо опертися на Чорноморське побережа, вона мусить посідати могутню военну фльоту, щоби могла забезпечитися від ворожого нападу. В сьогоднішному поділі сил чорноморських держав не має ані одної, яка сама по собі моглаб творити поважну небезпеку Україні. Роля Криму в обороні України виникає з його природно-ґеоґрафічного положення. Крим лежить в центрі Чорного Моря, Крим не допускає до несподіваного нападу. А що найголовніше, Крим дає геґемонію над Чорним Морем!! А геґемонія над Чорним Морем забезпечує могучість української держави і дає їй можність експанзії на морях.

Турецький торпедовець в Одесі. Березень 1918 р. Світлив сот. Маґаляс.

*) Білинський згинув як учасник листопадового рейду 22 листопада 1921 р. — розстріляний більшовиками під Базарем

Державні змагання Українців на Далекому Сході в 1917-1920 рр.

Написав — *М. Андрусяк.*

Земельний голод на Великій Україні в XIX ст. викликав сильний еміґрантський рух Українців у майже всі частини бувшої російської імперії. Наслідком того живе сьогодні поза суцільною українською етноґрафічною теріторією в ССРР близько 3 міліони Українців вже на основі урядових даних[1]), які, очевидно, є неточні і то на нашу некористь. Без сумніву також багато наших поселенців серед Росіян винародовилося; доводилося нераз серед російських салдатів в часі світової війни стрічати Росіян з надволжанських ґуберній, які не вміли по українськи, одначе говорили, що їхні предки прийшли з України.

Улюбленим місцем еміґрації придніпрянських Українців стало азійське побережжя Тихого океану, Амурська область та Усурійсько-приморський край, названі нашими поселенцями „Зеленим Клином"[2]). Перші українські поселенці прибули сюди з початком II-ої половини XIX ст. Від того часу українське селянство чимраз більшими масами мандрує на Далекий Схід; опісля від 90-их рр. в часі будови сибірської і манджурської залізниць почали поселятися тут не тільки селяни, але й міські шари як крамарі і урядовці.

„Завдяки працьовитости й культурности українського еміґранта, — писало київське „Відродження" з 30. V. 1918 р. (ч. 50) — його витривалости й здібности пристосуватись до всяких кліматів, „Зелений Клин" дуже скоро засіявся білими мазаними хатками й вишневими садками. Український селянин неначе пересадив свою рідну Полтавщину й Київщину далеко на чужину, яка, завдяки його праці, стала тепер для нього рідною землею, зі злиденного бідолахи на рідній землі він тепер став заможнім, економічно сильним елементом, далеко сильнішим як ті племена й народи, серед яких він осів".

Далекосхідня заселена Українцями територія далеко більша від України[3]). Українські поселенці поселилися тут в Амурщині, Приморщині з Усурійським краєм, Забайкальщині та в „смузі відчуження" манджурської залізниці. Тут повстали вже досить великі міста, що відограють визначну ролю в східноазійській торгівлі, як от Микольськ-Усурійськ, Владивосток і Миколаївське в Приморщині, Хабаровське й Благовіщенське в Амурщині, Чита на Забайкальщині й Харбин у манджурській „смузі відчуження". Великий цей край відзначається незвичайними природними багацтвами, досі ще не використаними. Українців живе тут поверх 1,500.000 і творять вони 80 відсотків цілої людности краю. Очевидно, урядовий перепис з 1926 р. зменшує значно число Українців на користь Росіян і подає число перших тільки 315,203, а останніх аж 1,175.915.

Будування української держави над Дніпром найшло відгомін серед українських поселенців у всіх закутинах бувшої царської імперії. Звідтам, де умовини їхнього побуту були лихі, як от в пензенській, саратівській і симбірській ґуберніях та в Туркестані, вертали переселенці на Україну, сподіваючись дістати тут землю при переведенні українським урядом земельної реформи[4]). Зноваж в деяких українських кольоніях повстають укр. орґанізації для оборони своїх національнних інтересів, як от сибірська „Центральна Рада" в Омську, українські „Ради" в Красноярську на Сибірі і Самарі над Волгою, українська громада в Ташкенті (Туркестан)[5]).

Змагаючи вибороти собі рівноправне становище з іншими народностями, а що найменше рідну українську школу, як от в Ново-Миколаївську томської ґубернії на Сибірі[6]), українські поселенці відкликувалися нераз за поміччю до українського уряду. Наші поселенці на Самарщині, що зорґанізувалися вже в початках революції[7]), вислали в 1918 р. делеґацію від імени 360.000 тамошніх Українців до гетьмана з проханням допомоги й захисту їх інтересів та призначення їм українського консуля[8]). З подібним проханням явилася у міністра Д. Дорошенка делеґація від Українців Томська і Новомиколаївська на Сибірі[9]). До українського уряду в Київі відкликуються українські поселенці на Далекому Сході, серед яких бачимо вже справжній державницький рух.

Про державні змагання Українців на Далекому Сході інформує нас коротенький нарис М. Л-ка: „Українство на Далекому Сході"[10]), вістки київського „Відродження" за 1918 р. (ч.ч. 50-52), повторені опісля львівським „Українським Словом" (ч.ч. 123 і 134 за 1918 р.) та віденським „Вістником політики, літератури й життя" (ч. 24 за 1918 р.), вкінці владивостоцьке „Щире Слово", якого тільки 2 числа (2 і 4 за 1920 р.) є в „Бібліотеці Наук. Т-ва ім. Шевченка" у Львові.

Вже в перших початках революції 1917 р. оснували владивостоцькі Українці свою „Громаду", що стихійно обєднала все українство в клюбі „Українська Хата". Вслід за нею повстали українські „Громади" у Благовіщенському, Свободньому, Хабаровському, Харбині й Микольську-Усурійському. Реаґу-

---

1) Тиміш Олесевич: Статистичні таблиці українського населення ССРР. за переписом 17 грудня 1926 р. — Праці Українського Наукового Інституту у Варшаві, том II, Серія статистична, кн. 2. Варшава 1930, 4⁰ ст. 128. — Також: С. Володимирів: »Die gesamte ukrainische Bevölkerung der Welt«, Записки Українського Наукового Інститута в Берліні, т. III, 1931, ст. 24-53.

2) Про Зелений Клин появилася у Львові 1924 р. економічна розвідка проф. І. Шимоновича п. з.: „Зелений Клин — Нова Україна" 8⁰. 32 стор. з картою.

3) Сам Зелений Клин (без Забайкалля й манджурської смуги) має 1,008.000 кв. км., а українська територія в Европі виносить тільки: 905,000 кв. км.

4) Пор. статтю »Становище українських переселенців" у київському „Відродженні" з 1918 р., ч. 108.

5) Нова Рада, Київ 1917, ч. 203; — Вістник політики, літератури й життя, Відень 1918, ч. 41.

6) Нова Рада, 1917, ч. 131.

7) Нова Рада, 1917, ч. 173, 1918, ч. 93.

8) Відродження з д. 15. VI. 1918 (ч. 63).

9) Вістник політики, літератури й життя, 1918, ч. 24

10) „Нова Україна", Календар на 1921 р. Видання Секретаріяту Української Далекосхідньої Крайової Ради, — Владивосток 1921, ст. 126-149.

ючи на вістки про події на Україні та на поведінку далекосхіднього краєвого уряду у Владивостоці скликано 11 червня 1917 р. 1-ий Український Далекосхідній Зїзд у Микольську-Усурійському.

На цьому Зїзді зявилися представники понад 20 громадських і військових орґанізацій. Зїзд ухвалив домагатися української національно-територіяльної автономії та утворення при російськім уряді міністерства українських справ. Крім того ухвалено низку резолюцій в культурно-просвітних, орґанізаційних і військових справах. Остро виступив Зїзд проти владивостоцького краєвого уряду задля перешкод з його боку в українізації війська та вислав телеграми з протестами до київської Центральної Ради, російського Тимчасового Уряду та місцевої краєвої влади.

На цьому Зїзді, якого головою був А. Романюк, вибрано Далекосхідній Тимчасовий Виконавчий Комітет у складі: О. Ступака, П. Василенка, Прокопця, І. Ігнатенка і Онисії Попович. Цей комітет мав полагоджувати біжучі справи та скликати у швидкому часі II-ий Зїзд.

На другий Зїзд, що відбувся в Хабаровському 7 січня 1918 р., прибуло багато селян, що цікавилися справою переселення на Україну. Це були ті селяни, які — або оселилися на неродючій чи взагалі непридатній для хліборобства землі, або стужилися за рідним краєм. Тому й обговорювано на цьому Зїзді справу переселення на Україну та ріжні сільсько-господарські справи. Для звязку з Україною й захисту інтересів місцевих селян, що бажали повернути туди, ухвалив Зїзд послати своїх делеґатів до Київа. Вкінці вибрано й новий Тимчасовий Комітет, до якого ввійшли: Гордій Мелашич, Гаврило Кириченко-Могила і Я. Кушнаренко.

Тимчасом большевики, що повалили російський Тимчасовий Уряд Керенського, захопили владу на Сибірі й пробували вчинити це й на Зеленому Клині, уряджуючи різню в Благовіщенському. Одначе це їм не вдалося. Повернувший з Владивостоку 26 квітня 1918 один київський лікар оповідав, що „у Владивостоці — влада в руках Японців, які захищають людність від большевицьких насильств. Окрім японського десанта у владивостоцькому порті стоять крейсери — 1 американський, 1 англійський і 2 японських". Зноваж Китайці прогнали большевиків з Манджурії[11]). Це дало змогу ґен. Хорватові, який признавався до української народности, зорґанізувати в Харбині українські протибільшовицькі військові частини. Під захистом свого національного війська могла розвивати свою діяльність основана в Харбині дня 17 грудня 1917 р. українська „Манджурська Окружна Рада", що видавала свій офіціяльний „Вістник" та основувала українські школи в краю.

Завдяки відділам ґен. Хорвата змаліли большевицькі сили на Зеленому Клині й Українці могли скликати до Хабаровського третій Зїзд, що відбувся в днях 7-12 квітня 1918 р. під проводом голови владивостоцької „Просвіти" Юрія Мови. На цей Зїзд прибуло до 80-ти представників, з яких до 50 осіб були селяни, а решта міська працююча інтеліґенція й залізничники. Українські селяни виступили різко проти руйнуючої господарки радянського уряду на Далекому Сході; тому Зїзд рішив звернутися до українського уряду в Києві, щоби цей вимагав від російського уряду признання Зеленого Клину частиною України на основі самовизначення народу, що численністю (80 процент всього населення) має тут перевагу. Телеграму такого змісту вислав Зїзд до Смоленська, сподіваючись, що там вже зібралася українсько-російська мирова конференція. Одначе сподіваної коференції в Смоленську телеграма не застала й тому не дійшла у свій час до українського уряду.

Крім того визначена на цьому Зїзді окрема комісія під головством Федора Стешка розглянула докладно справу переселення, що дуже цікавила селян. Для трівкішого орґанізаційного звязку ухвалено закласти по округах скрізь одноманітні окружні ради, а по селах — ради сільських громад. Представники поодиноких округів мали періодично зїздитися на наради в українських справах Далекого Сходу, утворюючи таким чином Краєву Раду. Виконуючим орґаном цієї Краєвої Ради мав бути Секретаріят Краєвої Ради, до якого вибрано: Гордія Мелашича, Івана Гадзамана й Вячеслава Яременка-Заболотного. Зїзд закінчився прилюдним викладом у великому театрі Ю. Мови про історію України та українською виставою.

В той час, як відбувався 3-ий Всеукраїнський Зїзд в Хабаровському, в Пекині велись переговори про орґанізацію Сибірського Уряду й про визнання цього уряду бувшими російськими союзниками. У звязку з тим почала ширитися серед українського громадянства Зеленого Клину чутка, що Японці в порозумінні з другими державами хотять окуповати Сибір.

Серед таких обставин рішила українська „Манджурська Окружна Рада", що під захистом ґен. Хорвата могла без жадних перешкод реалізувати свої пляни, вислати свою делеґацію до українського уряду в Київі. Провід над цією делеґацією поручено голові „Манджурської Окр. Ради" Петрові Твердовському, що перед виїздом відбув нараду з ґен. Хорватом. Останній просив передати укр. урядові, що як він, так на його думку, й кн. Курдашев, бувший посол російського уряду в Пекині, будуть по змозі своїх сил працювати по вказівкам українського уряду.

В порозумінні з Київом плянував ґен. Хорват вигнати большевиків зі Зеленого Клину геть аж за Байкальське озеро. Не маючи вісток від українського уряду, здержувався досі тому, щоб його наступу на большевиків не використали бувші царські союзники, яких відділи були у Владивостоці й могли у всякий час вмішатися в цю справу.

Делеґація „Манджурської Окружної Ради" прибула до Київа з кінцем травня 1918 р. Після приїзду відвідав Твердовський управляючого міністерством закордонних справ Дмитра Дорошенка й подав допо відь про положення на Далекому Сході. Притім подав від імени „Мандж. Окр. Ради" ось такі домагання:

1. Вимагати від російського уряду признати далекосхідній Зелений Клин частиною України.
2. Негайно відкликати із Зеленого Клину всі озброєні російські частини і передати всю зброю, яка там є, українським властям.
3. Призначити українського старосту на весь край, рахуючи сюди й „смугу відчуження" манджурської залізниці.
4. Призначити військового начальника в краю за винятком Манджурії.
5. Призначити начальника Заамурської округи, який там був і раніше (Манджурія).

[11]) Відродження, 1918, ч. 27.

6. Тимчасово залишити всі власти, які там були до большевиків, до того часу, поки буде розпорядження від українського уряду.

7. Утворити при міністерстві в Київі спеціяльний відділ для справ Зеленого Клину.

8. Дозволити орґанізувати своє власне військо.

9. До Харбину, як міжнароднього міста, призначити українського консуля.

Подаючи ці домагання, звернув Твердовський увагу українського уряду на те, що „загальне політичне становище на Далекому Сході, у звязку з можливим виступом бувших російських союзників, не може терпіти ні одної хвилини у вирішенні цих питань". Тому просив „яко мога скорше їх вирішити і дати змогу переслать їх по належности".

Згадуючи про приїзд далекосхідної делеґації, київське „Відродження" писало (30. V. 1919 р.): „Про вагу східно-азійського питання для України говорити багато не приходиться. Поминувши вже економічні вигоди, які звязані з приєднанням Зеленого Клину до Української Держави, обовязком нашого уряду є взяти під опіку цей дужий і енерґійний люд, який хоч за десятки тисяч верст відірвався від рідного пня з приводу того, що рідна земля була для нього не матірю, а мачухою, все ж таки не позбавився звязку з Наддніпрянщиною і радується її втіхами й боліє її болями.

Тому то наша мирова делеґація повинна на правильну розвязку східно-азійського питання звернути дуже пильну увагу і приєднання Зеленого Клину до України поставити як conditio sine qua non підписання мирового договору з Московщиною.

Певна річ, що ми почуємо закид, що українська держава має імперіялістичні апетити. Одначе той закид не має підстав. Прилучення цього домагається сама людність Зеленого Клину, яка в майбутності хоче до себе стягнути лишок українського земельного пролєтаріяту для скріплення національних позицій. Делеґати Зеленого Клину тут у Київі. Тут також відбуваються мирові переговори. На нашу думку одного з делеґатів можна би включити в українську мирову делеґацію".

Така була великоукраїнська громадська думка в справі Зеленого Клину. Одначе стан українсько-російських мирових переговорів був такий, що навіть не прийшла на порядок обрад справа Далекого Сходу. Українська мирова делеґація мусіла поборювати претенсії большевицької Росії до деяких північних областей української національної території, Криму, ба навіть до деяких частин Харківщини й Катеринославщини, аж доки остаточно 7 жовтня 1918 р. большевики, що тільки вижидали відповідної ситуації, зірвали зовсім переговори з Україною. Одиноке, що український уряд міг зробити для своїх далекосхідних братів, це було призначення Петра Твердовського українським консулем до Харбина.

Після повороту Твердовського до Харбина положення на Далекому Сході було дуже складне. Це був час, коли Чехи почали боротьбу з большевиками і влада на Сибірі опинилася в руках уряду на чолі з Вологодським. Вологодський і провід чеськословацьких леґіонів дали дозвіл Твердовському на утворення на Далекому Сході й Сибірі українського війська з місцевих Українців. Одначе незабаром праві російські круги, що дійшли до влади на Сибірі й Далекому Сході, почали цьому перешкоджувати, а далі забороняти.

Після повалення радянської влади на Далекому Сході чеськими військами (29. VI. 1918 р.) захопив владу на Амурщині російський есер Алексєєвський. Він зараз же велів арештувати всіх активніших Українців, припинив діяльність Окружної Ради й заборонив Українцям провадити всяку громадську працю. Одначе ці шикани не здавили українського національного руху. На день 24 жовтня скликав Юрій Мова до Владивостоку IV-й Укр. Далекосхідній Над-

звичайний Зїзд. Проводив цим Зїздом Микола Новицький, його заступниками були — Федір Стешко і Федір Тоцький, писарями Дмитро Боровик та Степан Кукуруза.

Склад представників на цьому Зїзді був досить не пропорційний; майже не було представників з сіл, зовсім не було представників від Забайкалля, а з Приморщини, за винятком Владивостока, прибуло представників дуже мало. За те з Манджурії прибуло так багато представників, що було їх більш третини на всіх учасників. Крім того консуль Твердовський запросив на цей Зїзд двох представників далекосхіднього козацтва.

На цьому Зїзді вперше намічено конкретний плян в справі кооперації на Зеленому Клині, в якій попередні Зїзди обмежувалися тільки побажаннями. Вироблено також нарис конституції українства Далекого Сходу. Зїзд звернувся з декляраціею до народів світу з домаганням визнати самостійність України, якої народ має сам порядкувати своїм життям. Ця деклярація була видрукована на анґлійській, французькій, російській і українській мовах і розіслана до всіх представників чужих держав, до українського уряду та українських далокосхідніх і американських орґанізацій. Також цей Зїзд доповнив Секретаріят Краєвої Ради вибором нових членів: Юрія Мови, Федора Стешка, Йоакинфа Осипенка, Антона Родіонова та Якова Ситницького, який одначе зрезиґнував.

Не поминув IV-й Зїзд і справи орґанізування українського війська, якого утворення ухвалено домагатися від тодішнього сибірського уряду. Користаючи з приїзду до Владивостока представника коаліції ґен. Жанена, Секретаріят звернувся до нього з домаганням, щоби коаліція згодилася на утворення українського далекосхідного війська, та щоб він піддержав цю справу перед сибірською директоріею в Омську. Жанен мав обіцяти спершу своє посередництво в цій справі; одначе коли в Омську доконав Колчак державного перевороту, усуваючи директорію й проголошуючи свою диктатуру, Жанен виїхав з Владивостоку туди, ухилившись від переведення цієї справи.

Виконуючи постанови Зїзду, Секретаріят звернувся до уповноважненого омського уряду на Далекому Сході з домаганням державної підмоги на культурно-освітні потреби українського населення, але безуспішно. Треба було вести культурно-освітну роботу власними невеликими фондами, що складалися із жертв громадянства.

Не зважаючи на великі труднощі, орґанізаційна робота Секретаріяту Україн. Далекосхідної Краєвої Ради та окружних Рад ішла вперід. Крім вже істнуючих від початку 1918 р. окружних Рад у Владивостоці, Хабаровському та Микольську-Усурійському (від травня 1918 р.) повстають в листопаді нові Окр. Ради у Свободньому, Імані та Миколаївському. Почали функціонувати кооперативи в Манджурії, відчинилася на ново українська школа у Владивостоці на кошт місцевої „Просвіти“, закладалися нові гуртки й громади по селах.

Не занехувано й справи утворення українського війська. В цій справі раз-у-раз надходили до Секретаріяту домагання окремих людей, орґанізацій, а навіть Окружних Рад. А консуль П. Твердовський домагався, щоби Секретаріят, коли не може сам здобути згоди омського уряду на формування українських військових частин, уповноважив якого впливового в омських урядових кругах Українця орґанізувати військо під своєю контролею. Як на відповідного на це становище вказав Твердовський на ґен. Хрещатицького, Українця з походження. Останній в порозумінні з Твердовським почав формувати з добровольців українські відділи на стації Ехо, одначе опісля по наказу з Омська надіслав до Секретаріяту заяву, що він зрікається свого уповноважнення й радить Українцям залишити цю справу і вступати до російського війська. Через те проби орґанізування українського війська скінчилися тим разом безуспішно.

З кінцем 1918 р. зібралася вперше Краєва Рада, у якій брали участь представники тільки іманської, манджурської і владивостоцької округ. На своїх засіданнях обговорювала Кр. Рада військові й економічні справи. Краєва Рада рішила оснувати український „Краєвий Позичковий Кооператив“ (банк) та користаючи з прихильности до українства ґен. Іванова-Ринова, призначеного омським урядом за командуючого усім далекосхідним військом, поручила ґенералові Вериго орґанізувати „Вільне Козацтво“. Та праві російські круги почали інтриґувати на Іванова-Ринова за його прихильність до „мазепинства“ перед омським урядом, який і відкликав ґенерала з Далекого Сходу. Його наслідник ґен. Хорват велів розформувати український курінь „Вільного Козацтва“ у Владивостоці.

Тимчасом з кінцем травня 1919 р. зібралася Краєва Рада на свою другу сесію, на яку прибули також представники зі Забайкалля. Тому що російський сибірський уряд почав нагінку за українським консулем П. Твердовським, Краєва Рада запротестувала проти цих замахів на нього. Також ухвалила конституцію для Українців Далекого Сходу та рішила вести далі справу орґанізування війська. Не зважаючи на розпорядок ґен. Хорвата, а кермуючись волею українського громадянства, владивостоцький український курінь не розходився. А командант фортеці боявся розганяти його силою, думаючи, що в курині є зброя, яка може перехилити справу у зовсім йому небажаний бік.

Розвідавшись докладно про стан озброєння куріня, почала російська охранка „Военний Контроль“ свою роботу у Владивостоці. З кінцем червня перевела вона трус в льокалі „Просвіти“ (20. VI), арештувала голову Секретаріяту та консуля та розігнала український козацький курінь. В часі тих трусів забрано діловодство „Краєвого Кооперативу“ й через те його праця припинилася.

Серед тієї нагінки припинилася праця Владивостоцької та ще деяких Окружних Рад. Ті, що залишилися, задля переляку серед громадянства, ледви животіли. Українські діячі мусіли залишити Владивосток і скриватися по доокопичних селах. Переслідуванням Українців кермував ґен. Розанов.

Та 31 січня 1920 р. місцеві революційні елементи за згодою чужинців і при живій співучасти козаків з б. українського куріня зробили переворот; Розанов утік і краєву владу перебрало земство. Тоді зорґанізувався під проводом Ф. Стешка український „Революційний Штаб“ та почала формуватися українська військова частина. Також у Хабаровському повстав „Революційний Комітет“ під проводом бувшого члена Секретаріяту Вячеслава Яременка й місцеве громадянство почало домагатися від влади утворення українських військових частин. З великим

ентузіязмом стрінуло громадянство зазив Свободненської Окружної Ради, щоб Українці зєдналися у свої українські частини. У відповідь на цей зазив прибув до Свободнього партизантський загін з українським прапором.

Одначе й нова російська влада в краю поставилася ворожо до українства. Влада міста Свободнього зачинила Свободненську Окружну Раду, забрала майно української кооперативи „Хлібороб“ та переводила арешти й розстріли місцевих Українців. Щастям для останніх було те, що серед Росіян при владі не було згоди і благовіщенська влада заарештувала слободненську й передала її до суду.

Серед цього хаосу виступили Японці й обстрілюючи в днях 3-5 квітня приморські околиці, змусили місцеву владу зобовязатися не тримати війська ближче 30-ти верст від залізниці і по всіх більших містах Приморщини. Цей договір Японців з місцевими властями перешкодив також справі орґанізування українського далекосхідного війська. Не відбувся також і V-ий Український Далекосхідній Зїзд заповіджений відозвою Секретаріяту Української Далекосхідньої Ради з 15 березня на 20 квітня 1920 р. до Владивостоку[12]).

В боротьбі з ворожо настроєними до українства правими і лівими російськими елементами, що безпощадно нищили весь український культурний і економічний добуток на Зеленому Клині, виснажувалися сили Українців, серед яких була незначна кількість національній справі щиро відданих робітників. Під кінець 1920 р. зібралася ще 3-тя Сесія Краєвої Ради у Владивостоці в справі виборів до Установчих Зборів Далекого Сходу, які скликував до Чити отаман Семенов в порозумінні з місцевою Укр. Окружною Радою. Тому що уряд у Читі не дав жадної відповіди українському Секретаріятові, останній велів укр. громадянству ухилитися від виборів. Тільки на Амурщині у Свободненській і Хабаровській округах Українці, не зважаючи на це, взяли участь у виборах та вибрали одного представника (Лукіяна Глибоцького з Свободненщини).

З виданого „Секретаріятом Укр. Далекосхідньої Краєвої Ради“ календаря на 1921 р. довідуємося, що ще з кінцем 1920 р. істнувала там низка українських урядових і громадських установ та орґанізацій. Окружні Ради були в Благовіщенському, Владивостоці, Читі (Забайкальська), Імані, Петропавловському (Камчатська), Харбині (Манджурська), Микольську-Усурійському, Миколаєвському (Сахалінська), Свободньому та Хабаровському. Численні кооперативи, видавництва, „Просвіти“ й інші просвітні товариства, політичні орґанізації, клюби, міські та сільські громади, школи та часописи свідчать про великий розгін національних змагань тамошніх Українців у 1917-1920 рр. Мало лишилося від того всього в наслідок невпинної боротьби білих, зелених, червоних, Китайців, Японців.

Після ліквідації протибольшевицьких партизантських відділів на Далекому Сході радянська влада придавила весь цей живий національний рух українського Зеленого Клину, що обєднував також поселенців сусідніх країн Манджурії, Забайкалля, а навіть Камчатку (Окружна Рада в Петропавловському). Вдержалися лише до сьогодні українські культурні установи в смузі китайсько-східної залізниці, яка перебрана в аренду Китайцями, а саме в м. Харбині. Тут пливе ще свобідно українське національне життя, одначе вже не з таким розгоном як у 1917-1920 рр. Про харбинське українське культурно-національне життя в останньому десятилітті інформують нас бодай частинно статті Петра Кожевникова („Боротьба Українців Зеленого Клину за рідну школу“ і „Ще про українську ґімназію в Харбині“[13]), М. Брилинського („Просвіта“ на Далекому Сході[14]) та „Українська Сторінка“ на шпальтах харбинського часопису „Гун-Бао“ (видаваного в російській і китайській мовах), яку часто заповняє цікавими спостереженнями про тамошній український рух — Лев Ґалицький.

В останньому часі появляються в нашій пресі статті з ріжними міркуваннями про майбутнє Зеленого Клину у звязку з японсько-китайським конфліктом. Започаткувала це „Нова Зоря“ статтею п. з. „На Далекому Сході — Нові можливости для Українців на тлі японсько-американського противенства“ (ч. 77 за 1931 р.).

[12]) Відозва СУДСКР поміщена в ч.ч. 2 і 4 „Щирого Слова“ за 1920 р.

[13]) Літопис, Берлін 1924, ч. 9 і 12.

[14]) Календар „Просвіти“ на 1931 р., Львів 1930, ст. 149-152.

„Гати, Петре!“

(Девята Усусусів під Городком) — Написав: *Василь Горбай.*

Співділаючи при наступах на Городок ягайлонський, поступала девята сотня на ліво від залізничої лінії Городок Перемишль.

Скорострільчики поступали лівим вищим насипом, а від них на право на довжину одного кільометра розтягнулася розстрільною девята УСС.

Наступ зачався в ночі, ми хотіли несподівано наскочити на противника. Але противник не спав і тільки сотня вийшла на узгіря, з якого в день видно Городок, аж попала в крісовий і скорострільний ворожий огонь.

Наші скорострільчики одною лентою набоїв успокоїли противника і він утікаючи запалив недалеко насипу якусь стирту соломи. Бухнув огонь і нам йшлося болотнистою рілею як в день, та нажаль не довго.

Противникові прийшла поміч зі стації і град куль задержав сотню. Коли б так земля була замерзла, можнаб було підбігаючи всетаки відкинути ворога, а ту сніг стопився, така грязюка, годі ногу витягнути з болота.

Окопуватись!

— Стій! Копати рови! — передавали одні другим приказ команданта.

Заки зійшло сонце, хлопці подрімували у своїх на борзі приготованих закопах.

За серединою розстрільної в полі, яких 400 м. від залізничого тору, було якесь господарство: гарна мурована хата, стодоли.

Соломою зі стирти за стодолою вистелювали собі хлопці свої криївки.

Зійшло сонце, поволі підносилося в гору і своїми лучами зачало висушувати заболочені стрілецькі плащі. Хлопцям веселіше, сонце родить нові надії.

Перекликуються товариші, один другого майже не пізнає: кожний замазаний болотом від ніг до голови, а вмитись нема де.

Прийдемо до Городка, а там вже упорядкуємось — думають.

Приказу до дальшого наступу нема — хлопці, аби не нудитися, займаються, чим хто може. Чистять кріси — на дворі тепло — скидають з себе плащі і відлуплюють висохле болото.

Деякі поскидали блюзи і сорочки і давай полювати на найближчого ворога: воші.

Стр. Микитин ловить воші до патрона, щоби їх потім вистрілити.

Та — та — та — не дає випростуватися хлопцям ворожий кулемет.

Команда сотні і телефон в хаті по середині розстрільної.

Десять метрів від хати на переді викопали собі хлопці більшу криївку і грають в карти.

Стр. Дикий раз враз програє — має вже платити кілька карбованців, а в кишені ні сотика.

Іваськів роздає карти. Дикому аж тепер пощастило, дістав „добрі“ карти і з радости або з обережности, аби другі не бачили, встає і бурмотить під носом: тепер я вам покажу!

Ш-ш-щ ббух!

Чотири кроки від закопу виривае ворожий ґранат болотнисту землю і обсипує картярів.

Шмат мокрої землі виривае Дикому кілька карт з руки.

Хлопці зтираючи болото з лиць ще більше його розмазують.

З землі, де впав ґранат, зникає остання смуга синявого диму.

Дикий стоїть хвилю з роззявленим ротом, аж Іваськів кричить: та сховайся, дурню!

Та де там ховатися!

Він, який тепер може виграти — має випустити щастя з рук?

Вибігає і збирає порозкидувані карти. Кожна замазана болотом але Дикий обтирає їх і закладає за пальці.

Он дальше лежить ще одна карта і Дикий прямує до неї.

Ворожий скоростріл, там з ліва на переді, зпід тої великої грушки на залізничім насипі, посипав градом куль, від яких болото коло ніг Дикого аж стрикає...

Дикий підіймає карту з болота і з міною Наполеона вертає до товаришів.

Ставка висока, Дикий виграє цілий „банк.“

Коло полудня дістався якось до хати, до нашого команданта сотні високий, чорнявий, молодий наддніпрянський старшина. Шинеля по пяти, сива козацька шапка гарно сиділа на голові...

Представився, що він „зорець“ (обсерватор) батерії, яка саме вибрала позиції он там в тім селі за горбком з заду до права. Батерійні телефоністи мульдою тягнуть дріт до хати, а тут хотівби вибрати становище і буде кермувати огнем батерії по Городку.

Притягнули телефоністи дріт до хати, поставили на столі апарат і кличуть батерію.

„У телефона“ — та — те — ті — ті — ті... бзучить раз-в-раз апарат.

Говорить телефоніст до мікрофону — слухають хлопці і усміхаються: така дивна якась та їхня мова: українська але з іншим акцентом, помішана з російськими військовими термінами.

А ті Наддніпрянці такі нам симпатичні! Аж знад Дніпра прийшли помагати. З якоюсь пошаною дивляться наші стрільці на козацьке брацтво.

Зі стриху хати обсервує зорець залізничий тор. Знає вже про ворожий скоростріл під грушкою.

Сходить до кімнати, кладе на стіл мапу, бусолю, мірило, хвилю рахує. А потім бере ручку апарату і та — та — ті — ті — ті!

Відзивається „Зуммер“ батерії.

— Петрусь? — Так, так! Добре!

І диктує старшина якісь числа.

— Гати, Петре! — кладе ручку апарату і через вікно дивиться на грушку.

Бух-бух! понеслося зза горбка.

Жжж-жжж! загуділо хлопцям над головами.

Бахбах! появилися дві хмарки білого диму в горі недалеко грушки.

Зпід грушки вискочив сивий мундур. Затарахкотів наш кулемет і мундур сховався знову під грушку.

І знову числа до телефону.

— Г-гати, Петре!, щоб його мать, г-гати! — А з таким якимсь довгим „г“ кричить наш зорець.

Б-бух! гремить сальва „тридюймовок“ зза горбка.
Стовпи землі виривають ґранати під грушкою.
Грушка хилиться поволі, поволі на право...
З поотвираними ротами дивляться хлопці.
— „Шрапнелі! Гати, Петре!“

Б-б-бух! шле сальвою залізні ладунки батерія...
Лиш чотири облачки білого диму стоять над місцем, звідки недавно подихом смерти гавкав ворожий скорострілʼ.

Короткий історичний нарис розвитку фльоти.

Написав ґенерал-хорунжий фльоти *Савченко-Більський.*

Військово-морська історія та історія військово-морської штуки поділяються по роду двигаючої корабель сили на три епохи:

1. Весельну фльоту — від початку боротьби людей на морі до зявлення військової фльоти з вітрильних кораблів (XVI століття).
2. Вітрильну — до зявлення парової фльоти.
3. Парову фльоту — сучасну.

Середземне море, — колиска европейської культури, було батьківщиною військово-морської штуки. І другі води, в самих віддалених частинах океанів, у всі часи існування людства без сумніву служили ареною боротьби людей. Китайські та японські літописи свідчать про великі морські експедиції та битви на водах Далекого Сходу на початку нашої ери. Індія ще у епоху асіро-вавилонського панування служила посередницею морських зносин Сирії та Египту з окраїнами Східної Азії. Але тільки культура народів, які оселяли береги Середземного моря, поступово розвиваючись, дала нарешті европейську цивілізацію, що покорила увесь світ.

Еволюція військово-морської штуки йшла рівнобіжно з загальним ходом розвитку культури. Зародилася вона у Середземному морі, де порізані береги та закриті заливи були сприятливі для розвитку весельної фльоти. Коли ж історичний хід подій переніс осередок европейської культури на Північний Захід до берегів Атлантийського океану, прагнення народів до океанської широчини причинилося до утворення та розвитку вітрильної фльоти, яка змінила весельну, досягнувши в ту годину у басейні Середземного моря можливої досконалости.

Військово-морська штука у вітрильну епоху фльоти майже усю свою еволюцію перевела на Атлантийському океані. Хоча кольоніяльні інтереси европейських народів на протязі XV століття швидко поширились по всіх Океанах, але повільність зносин віддалених країн вітрильною фльотою з метрополією примушувала рішати політичні суперечки на морському терені, який безпосередньо прилягав до цих держав, себ-то на Атлантийському океані.

Парова фльота, що замінила вітрильну у половині XIX століття, в де-кілька разів прискорила морські зносини, а головне зробила їх незалежними від стихійних причин. Ці умови, які зблизили віддалені країни, ввели на арену нові народи й політичні та економічні інтереси всіх держав так тісно стикаються у цей час поміж собою на всіх суходолах та океанах, що для вирішення їх суперечок вимагається уже більш широка арена. Великий океан робиться в сучасний мент театром світової культури, а значить і боротьби на морі.

У морському ділі, як і у всякій взагалі галузі людської діяльности, прогрес у давні часи йшов дуже повільно.

Корабель, що його описав Геродот, залишився майже без зміни до початку нашої ери й, навіть, довгі часи ще й після неї. Взагалі весельний період продовжувався біля 3.000 років. Власне кажучи, на початку свого існування весельна фльота була лише перевозовим засобом для військ, які, прибуваючи до місця призначення, витягали свої кораблі на берег і улаштовували навкруги укріплений табор, охороняючи таким чином свій єдиний звязок з метрополією.

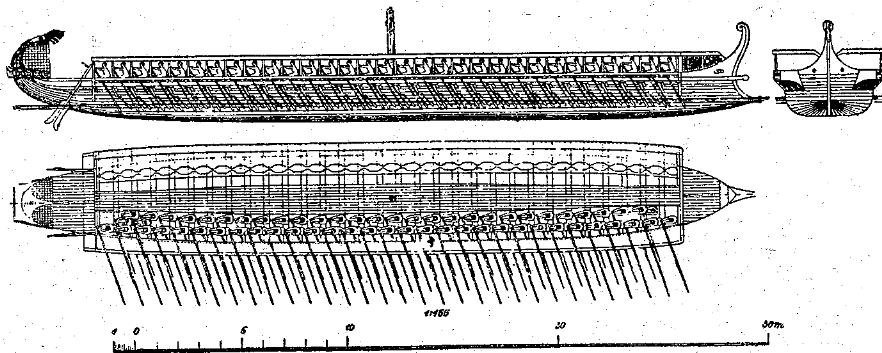
Такі експедиції утворювались не дуже часто. Море в той час ще лякало людей. Перед відрядженням у морський похід приношено прилюдні жертви богам, з метою їх ублагати для щасливого переходу. Оповідання про такі походи передавалися з коліна в коліно (аргонавти). Фльота двигалась дуже повільно вздовж берегів, од острова до острова. Сутички в цю епоху поміж кораблями лучалися тільки випадково й мали вигляд безладних колотнеч (Троянська війна).

З бігом часу ці походи, дякуючи розвиткові торговлі та кольоніяльними зносинами, почали відбуватися частіше. Зявились військово-морські начальники й команди (матроси), які, приймаючи не раз участь в морських експедиціях, одержували досвід, який поступово передавався й розвивався.

Тип військового судна став поліпшуватися та пристосовуватися до спеціяльних вимог, усе більше віддаляючись від праобразу торговельного судна.

В давні часи найбільшим судном була ґалєра. Це весельний корабель з величезними веслами, на якому кожним веслом гребли де-кілька чоловік, що являлося дуже тяжкою працею (каторжною). Веслярами були або невільники (раби), або ріжні злочинці, яких, щоб вони не втікали, приковували ланцюгом до їх місця (прикова). На ґалєрах прилаштовувано вітрила, але ними користуватися можна було тільки при ходовому вітрі. На ґалєрах окрім веслярів, керманича (звичайно був головний керовник, або його уповноважений) знаходився відділ вояовників.

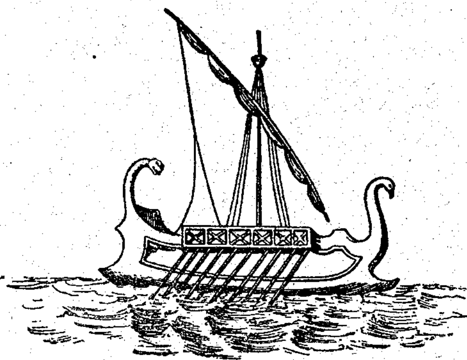
Морські битви почали відбуватися по встановленому розпорядку і притім маневровано в загальних рисах таким робом: всі кораблі одного супротивника розставлялися в один, або в де-кілька рядів, в залежности від простору та кількости кораблів, другий же супротивник теж розставляв свою фльоту в по-

Грецька трієра.

дібний або інший лад. Потім вони сходилися, сціплювалися гаками ґалєра з ґалєрою, перекидали сходні, войовники кидались і старалися заволодіти ворожим кораблем, що й мало назву взяти корабель на абордаж. Головну ролю в цих морських битвах грало уміння вибрати зручний лад для виконання плану битви, уміння керувати кораблями й, сціпившись з ворогом, попередити його, перейшовши на його корабель.

Будова ґалєри також відогравала чималу ролю. Її скорість, легкість та рухливість при вистарчаючому розмірі (щоби мати можливість підняти потрібну кількість войовників) цілком дозволяли робити де-які маневрування, неможливі для тяжких та неповоротних ґалєр. Так що з бігом часу попередня безладна колотнеча почала змінятися на пляномірне гуртовання кораблів, яке дозволяло використовувати силу фльоти найкращим чином. І слідом за цим сухопутні способи боротьби, як кидання (метання) стріл та каменів і абордаж, що мали на меті єдине знищення особистого складу кораблів, були витиснені цілком морськими засобами. Так наприклад — зродилася думка знищення ворожих кораблів таранними вдарами*). Здійснення того поставило до військових кораблів вимогу більшої скорости та рухливости, що привело до утворення типу бойового корабля, на якому веслярі були розміщені в де-кілька поверхів. Такий корабель і мав назву ґалєри поділяючись по числу палуб, на яких знаходились веслярі, на дуореми, або біреми, триреми квадриреми й т. ін.

Римська лібурка.

У V. столітті до Р. Хр. тип військового корабля був уже більш менш вироблений на зразок триреми. Найбільше значні та найкраще вишколені фльоти мали тоді Фенікіяне та мало-азійські Греки, що входили в склад Перської монархії.

Греко-Перські війни примусили дрібненькі республики Греції енерґійно приступути до утворення власної фльоти. Особливо визначились енерґією в цій справі Атени, під керуванням ґеніяльного Темістокля.

Будівля кораблів тих часів (ґалєр) не вимагала багато часу й утворити весельну фльоту можливо було у короткім часі. Вишколення начальників та складу (матросів), через застосування в ті часи дуже примітивної зброї та вживання звичайних маневрувань, не вимагало також багато часу.

Продовження цих війн і пізніша Пелопонеська війна надали велику бойову практику грецьким фльотам, які в той час і виробили тактичні способи таранного бою та маневрувань. Особливо визначились своєю штукою все тіж Атеняне, з якими решта Греків не відважувалась довгі часи вступати в морські битви. Значіння морської сили в часи ті уже виявилося і фльоті почали давати самостійні завдання.

Довгі усобиці виснажили Грецію. Загальний політичний та культурний занепад відбився й на фльоті. Сиракузська експедиція виказує занепад штуки та мужности колись непереможних на морі Атенян.

Усобиці та виснаження віддали Грецію під владу варварської Македонії.

З розвитком торгу побережні народи, бажаючи робити більше віддалені морські мандрівки, почали збільшувати свої кораблі, зміняти конструкцію, прилаштовуючи їх для боротьби зі штормами та ріжними хуртовинами*).

Для більш віддалених плавань потрібно було мати й сильнішу погонову силу, яка змогла би протиставитися стихіям, що й спонукало удосконалити в і т р и л а.

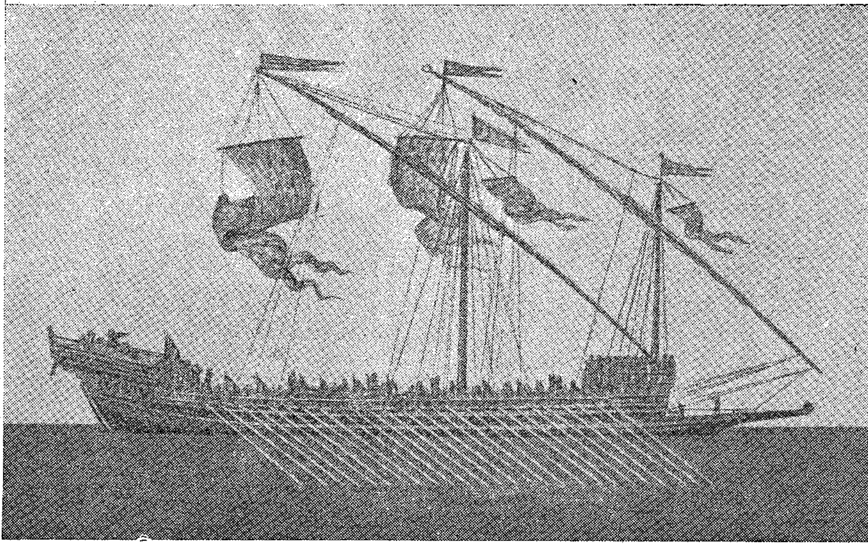
Раніш на ґалєрах піднимали чотирьохкутне невеликого розміру вітрило, привязане одним боком до щоглового рейка на щоглу (яку звичайно можна було здіймати), що знаходилась на діяметральній площі, ближче до носа ґалєри. Ґалєра під таким вітрилом мала змогу двигатися тільки при ходовому вітрі, навіть дужому, зовсім повільно.

І от зявляються спочатку на дрібних весельних суднах (і тих, що взагалі мають збірну назву човнів, а на спеціяльній морській мові - шлюпок) косі вітрила. Косе вітрило (косець) уявляє з себе трапецію, одна (верхня) шкоторина (бік , якою привязується до рейки щогли, друга, передня, іде на кільцях, або раксах по щоглі, а від заднього нижнього кута (шкотового) ідуть шкоти (мотузки) з одним, або з системою бльоків, для улегчення натягування вітрила. Окрім головного вітрила, тільки що описаного, з переду щогли піднималось трьохкутне вітрило — клівер, передній спідній кут якого привязувано до самого носа судна (потім його почали виносити наперед, приробляючи до носа судна брус бушприт), верхній кут піднімано на щоглу, а задній спідній розтягувано шкотом.

З такою системою вітрил корабель мав змогу порушитися, маневруючи навіть і проти вітру. Так маневрувати й називається — лявірувати. Сила вітру,

*) Таранний удар, це, коли корабель з розгону носовою частиною (форштевнем) ударяє ворожий корабель в борт (в бік, облавок), для чого на далі стали прикріпляти до фор-штевня висовуючий наперед гострий конус (глобу).

*) Раніш ґалєри та інші дрібні судна переховувались у захищених бухтах, при першій ознаці наближення шторму.

Венецька ґалера 16-го століття.

вдаряючись у вітрило, розкладається на рівнобіжник сил: поступовий рух, боковий рух — дрейф.

Кораблебудівництво усе удосконалювалось, кораблі збільшувались. Придумано реї*) для обертання, через що зробилось можливим лявірувати й з прямими вітрилами.

Прямими вітрилами називаються вітрила, які привязують до реї, що знаходиться на щоглі, й мають форму майже прямокутника.

Для збільшення площі вітрил, себ-то збільшення скорости ходу судна, почали ставити вітрила у декілька поверхів (одно понад другим). На кораблях зявились по дві та по три щолги.

Як при утворенні весельної фльоти виробились у кожного народу свої типи весельних кораблів, так і при переході до вітрильної фльоти у ріжних народів теж виробились свої власні типи кораблів в залежности від натури моря та особливости погоди (вітрів).

З винайденням пороху та появою огнепальної зброї, всі кораблі стали озброюватись гарматами, а екіпаж (особистий склад корабля) огнепальною абордажною зброєю (пистолями, улегченими мушкетами та карабінами). Торговельна фльота також була озброєна для оборони від нападу піратів та дикунів, коли з ними провадила торговлю.

В 1300 році італієць Л. Ф. винайшов компас (ще давніш він був відомий китайцям), який дав спроможність орієнтуватись у відкритому морі.

В середині століття зявилася каравеля, трьохщогловий корабель з прямими вітрилами, трьохпалубовий з надбудованням на кормі (півють) в де-кільки сотень тон водзміщення**).

Зі зміною двигаючої сили та запровадженням огнепальної зброї морські битви також приняли інший вигляд.

Через те, що погоновою силою став вітер, то перш за все, щоби мати ініціятиву у своїх руках, необхідно було заняти положення з надвітрового боку ворога, потім ходовим вітром спуститися на ворога (на всі, або на частину його кораблів), змагаючись гарматним вогнем збити рангоут***) та такеляж****) на ворожих кораблях і потім дати повздовжну ясу (сальву) із усіх гармат по ворожому кораблю (найбільше руйнуюча для вітрильного корабля). Слідом за цим іноді брали їх на абордаж.

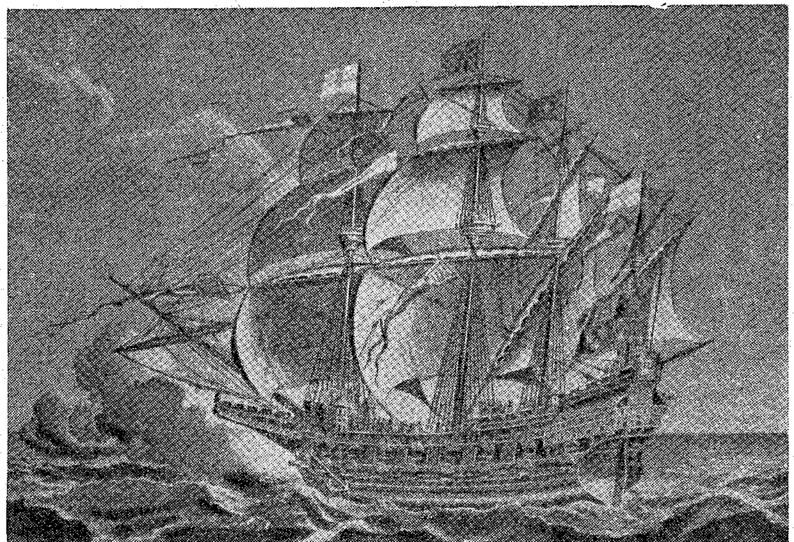
Були вироблені також й лади для ескадрового*****) плавання та битв. Найбільше гнучкий та зручний був лад кільватеру, себ-то, коли кораблі йшли один за другим з рівними перервами і лад фронту — коли кораблі йшли рядом в лінію на однаковій віддалі.

Наші славетні Запорожці також виробили свій тактичний спосіб у морських битвах. Вийшовши у Чорне море, (яке вони називали Синім) на своїх невеличких чайках, вони ставили вітрила й вислідкували турецький корабель. Як тільки показувався верх ранґоуту турецького корабля (Турки їх ще не могли помітити), Запорожці здіймали на своїх чайках вітрила та ранґоут і на веслах приближалися до турецького корабля на таку віддаль, щоби, не зраджуючи своєї присутности, не теряти з очей намічену жертву, поки не посутеніє. Смерком чайки оточували турецький корабель і одночасно швидко підходили до нього й брали його на абордж. Якщо їм вдалося підійти непомітно до турецького корабля та несподівано заатакувати його, то успіх був повний. В противному разі вони несли великі втрати від ворожого гарматного вогню й примушені були тікати. У XVIII сто-

***) Ранґоутом називаються всі дерев'яні частини вітрильної системи.

****) Стоячим такеляжем називаються всі ланцюги та стальові троси (мотузки), що укріпляють та піддержують ранґоут. Біжучим такеляжем називаються всі троси, якими ставляться та здіймаються вітрила.

*****) Ескадра складається із ріжних типів кораблів у певному відношенні.

Лінійний корабель анґлійської фльоти.

*) Рея це дерево, яке прикріплювано, або піднімано на щоглу.

**) Водозміщення, себ-то вага корабля, яка рівняється вазі витиснутої ним води й міряється тонами. Англійська тона 36,7 куб. фут = 62,5 пудів; французька — 1 куб. метр (1000 кільоґрам.) = 61 пуду.

літті виробилось де-кілька загальних типів військових кораблів.

Найбільший корабель був **корабель лінійний**, який мав три щогли з повним вітрильним уладженням й де-кілька палуб. По кількости палуб, на які ставлено гармати, корабель називався дводечним, або тридечним *).

Розміри кораблів були ріжні, але уладження корпусу (кузова) та ранґоуту на всіх кораблях цього типу були однакові. Кораблі меншого розміру, більш легкі, з меншою кількістю гармат, але з тимже вітрильним улаштуванням, називалися „**фреґатами**“. Кораблі з трьома щоглами, але з сухою бізань-щоглою**) називалися „**барками**“ і були трохи менші від фреґати. Кораблі з двома щоглами, що носили повне вітрильне уладження, називалися **бриґами**. Були ще дрібніші кораблі з косими вітрилами, з одною, двома та трьома щоглами, як-то: **шхуни**, **шхуни-бриґи**, **люґери**, **тендери** та інші.

Призначенням лінійного корабля, головної сили фльоти, було битися в лінії баталії (лад битви), — фреґати — розвідка, крейсерування й у випадку потреби він ставав до бою укупі з лінійним кораблем. Призначенням корвети (військова назва барки), бриґа та кліпера (барк меншого розміру) було також нести розвідку, крейсерську службу та служити для посилання та звязку.

Будівля таких вітрильних кораблів вимагала значно більшого часу, ніж будівля ґалер. Їх будували на протязі де-кількох місяців.

До особистого складу в такій фльоті почали ставити більш складні та відповідальні вимоги. Обслуга вітрила і залежність корабля та життя екіпажу від умілого та хуткого орудування вітрилами примушувала уряди всіх держав установити довгочасний термін служби для того, щоби утворити належний особистий склад.

Наскільки важливо мати на фльоті добрий особистий склад, можна бачити із багатьох прикладів військово-морської історії, яка дає цілу низку боїв, де міцніша фльота програвала битви тільки через невідповідний особистий склад.

Вважаючи на те, що в бувшій російській фльоті взагалі і особливо в Чорноморській фльоті, особистий склад складався з великого числа Українців (в останній заходив понад 60%), Чорноморську фльоту можна розглядати, як українську, а тому й буду приводити, по можливости, приклади із її історії.

Так, в часи 2-гої російсько-турецької війни, на початку липня 1791 року, зєднана альжирсько-турецька фльота зосередилась біля Варни й потім перейшла до Каліакрії (оселя на кінці рогу Джелеграбурну на болгарському березі Чорного моря). 31 липня в часи святкування турками Ромазана, частина екіпажу була на березі. Нараз, зовсім несподівано замаячила російська фльота й почала швидко спускатися під усіма вітрилами на Турків. Складалася ця російська чорноморська фльота із 16 лінійних кораблів, 2 фреґат та 2 бомбудівних суден. На фльоті було біля 1000 гармат. Альжирсько-турецька, окрім транспортів з військами, складалася із 18 лінійних кораблів, 10 великих фреґат та 7 легких фреґат, на яких було біля 1700 гармат.

Кермував Чорноморською фльотою контр-адмірал Ушаков, який йшов трьома кільватерними кольонами. Запримітивши Турків, не перестроюючись у лінію баталії, він у 2 год. 15 хв. по полудні, пройшовши поміж берегом та турецькою фльотою під вогнем батерій, прожогом заатакував Турків (у 1757 р. англійський адмірал Бінг був покараний смертю за подібне нарушення тактичних правил). На адміральському кораблі сиґналізували прапорами*): „набивати вітром“, а слідом — „піднести всі можливі вітрила“.

Турки, які не чекали атаки слабіщої фльоти, програли через маневр Ушакова і вітер, отже почали спішно рубати якорні канати, ставити вітрила і виструюватись у лінію баталії на лівому галсі**), при чому турецькі кораблі насувалися один на другого і деякі попсували ранґоут.

Російська фльота також перестроїлась у лінію баталії на лівому галсі (вітер був північний).

Попередні турецькі кораблі з альжирським адміралом Саід-Алі, маючи ліпший хід, ухилились вліво, бажаючи вийти на вітер (себ-то, щоби бути з понадвітрового боку ворога). Ушаків, угадавши цей маневр, вийшов на своїому кораблі „Рождество Христове“ з лінії (злочинство з погляду сучасних йому тактиків) і обігнавши голову своєї ескадри, заатакував Саід-Алі на віддалі пів-кабельтова***), піднявши сиґнал своїй ескадрі: „спуститися на ворога“.

Битва завязалась на дуже близьких віддалях. Було біля 5 год. дня. Корабель Саід-Алі потерпів велике зруйнування в корпусі та ранґоуті і мусів вийти з лави.

Ушаків, захопившись атакою, опинився серед турецької фльоти, одбиваючись лівим бортом від двох великих фреґат, а з корми та з правого борту — від атаки двох лінійних кораблів. В скорому часі до нього підійшли передні кораблі „Св. Олександр Невський“, „Йоан Предтеча“ та „Федір Стратілат“.

У восьмій годині вечером Турки були зовсім розбиті і без жадного ладу втікали, як попало, ходовим вітром.

Ушаків кинувся навздогін, але на другий день, не дивлячись на те, що російська фльота ішла під усіми вітрилами, турецьку фльоту було видно тільки із салінгів****)

Тут виявилась хиба будівлі російських кораблів, себ-то кепський хід.

Турецькі ж кораблі, що були збудовані французькими інженірами, не дивлючись на велике зруйнування в корпусі та ранґоуті, утікли від російської ескадри.

Страти на російських кораблях були такі: забито 17 матросів, поранено 3 старшин та 25 матросів, у Турків же згуби були дуже великі, — так на одному кораблі Саід-Алі забито та ранено 450 чоловіка і цей корабель, коли підходив до Царгороду, почав тонути.

Альжирська ескадра дійшла до Царгороду, а турецька розсіялась по Анатолійському та Румелійському берегам.

Морем заволоділи Росіяни.

---

*) Дек по англійськи та по голяндськи — палуба.

**) Сухою бізань-щоглою називається щогла, коли вона не має реїв. Просто бізань — це третя (задня) щогла.

*) Себ-то сполука літерових прапорів, які піднимається на щоглах та реях.

**) Коли корабель іде під вітрилами й вітер дує з лівого боку, називається йти лівим галсом, коли вітер з правого боку — йти правим галсом; підходовим вітром — фордвиндом.

***) Кабельтов — $^1/_{10}$ морської милі (яка рівняється $1^3/_4$ верстви) = 100 мор. саж. (6 футовим) = 87 $^1/_2$ саж. звичайним.

****) Салінги — дві поперечини на верхній частині щогли.

Ця славетня морська перемога допомогла до скоршого замирення.

Не можна також промовчати й про славетну битву бриґа „Меркурій“ з двома великими турецькими кораблями, в якій яскраво виявились якости вихованого особистого складу Чорноморської фльоти та підупалого турецького особистого складу.

В 1829 р., в часи російсько-турецької війни, російська фреґата „Штандарт“, бриґи „Орфей“ та „Меркурій“, крейсеруючи вздовж Анатолійських берегів, зовсім несподівано наскочили на всю турецьку фльоту, про якої вихід з Босфору вони й повинні були повідомити Чорноморську ескадру, що знаходилась в ті часи на Румелійських берегах.

Коли виявились сили ворога, крейсери почали відходити до ескадри під усіма вітрилами. „Штандарт“ та „Орфей“, як добрі ходаки, встигли проскочити вперед, а тихохід бриґ „Меркурій“, під керуванням капітана-лейтенанта (старш. лейт.) Козарського, не мав змоги за ними устигнути й дуже одстав. Від турецької фльоти відокремились два кораблі і почали швидко його доганяти. Бачучи неможливість утікти від погоні переважаючих сил ворога, к.-л. Козарський скликав військову раду, на якій одноголосно вирішено вступити в битву з ворогом і коли не залишиться ніякої надії урятувати бриґ, зірвати його. Для цієї мети на шпіль*) бриґа покладено набитий пістоль, яким належало взірвати порох у крют-камері**).

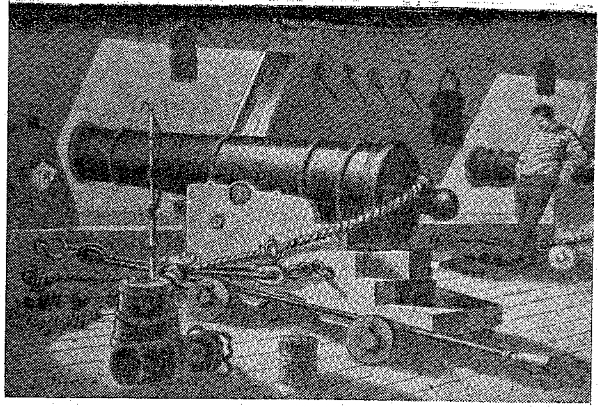
Наказавши приготовитись до битви, к.-л. Козарський підбадьорив матросів короткою промовою й наказав перенести з носу здогонні гармати***) з огляду на те, що бриґ не мав ретірадної артилерії****). По мистецьки ухиляючись од найбільш небезпечних повздовжних вистрілів, Козарський уміло користувався всякою помилкою ворога для нанесення йому можливої шкоди. Нераз з турецьких кораблів кричали по російськи, щоби „Меркурій“ здався, але він кожний раз одповідав ясою (сальвою).

Не дивлячись на велику страту в людях, велику кількість пробоїн в корпусі та зіпсування в ранґоуті, „Меркурій“ продовжував битву.

Через де-яку годину Козарський був контужений в голову й ранений тріскою від ранґоута, але його завзяття було непохитне.

Нарешті 100 гарматний корабель Копудана-паші

*) Шпіль — коловорот для підняття якоря.
**) Крют-камера — приміщення на кораблі для схорони пороху.
***) Здогонні гармати — носова артилерія.
****) Ретірадна артилерія — кормова артилерія.

Артилерія лінійного корабля.

почав одставати і ліг у дрейф*) через попсування в ранґоуті, а незабаром і 74 гарматний корабель, який був на лівому боці „Меркурія“, загубивши ліселі**) та фор-марса-рею***), припинив погоню.

Битва ця продовжувалась з 1-ої год. 30 мин. до 5 год. 30 мін. пополудні. На протязі ж $2 \frac{1}{2}$ годин на найближчій віддалі Козарський кожну хвилину був готовий звалитися на абордаж з одним із ворожих кораблів і зірватись в повітря, щоби потопити й ворога. Але бачучи, що турецькі кораблі в диму настільки кепсько стріляють, що навіть часто попадають один у другого, він не тратив надії на добрий вислід битви.

Бриґові „Меркурій“ подаровано ґеорґіївський прапор і звелено: „По приході бриґа „Меркурій“ в старість, замінити його другим новим, продовжуючи це до часів пізніших, щоби память славетних заслуг екіпажу бриґа й його імя у фльоті ніколи не зникали і, переходючи із роду в рід, на вічні часи служили прикладом потомству“.

К. Л. Козарському поставлено памятник у Севастополі на мічманському бульварі, а також в пошану його — крейсер Чорноморської фльоти одержав назву: „капітан-лейтнант Козарський“.

(Докінчення буде)

*) Лягти в дрейф — це така встановка вітрил, при якій корабель зупиняється.
**) Ліселі — це додаткові вітрила, які становлять при невеликому ходовому вітрі, з боку головних вітрил, щоби збільшити хід.
***) Друга рея на першій щоглі.

Гуцульський полк морської піхоти в Армії УНР.

Подав *Іван Савич.*

По розбитті Окремого Залізного Загону отамана Івана Сіяка (що складався з Галичан залізничників та студентів зі Станиславова) в бою з большевиками між Кривчем та Василихою 11 вересня 1919 р., попав я до Київської Ґрупи отамана Юрка Тютюнника, якої штаб стояв тоді на стації Липовець. Тут вступив я до канцелярії Державного Інспектора ґрупи, (щось в роді большевицького „політрука“), де займався головно розділюванням та висилкою часописів, брошур, відозв та книжок до всіх частин Київської Ґрупи.

Найбільше зацікавила мене одна частина, іменно: „Гуцульський полк морської піхоти“, що був у складі XII дивізії цієї ґрупи. Ядро цього полку мали творити Гуцули, що взяли в полон відділ большевицьких матросів та „замінялися“ з ними за мундури. Я мав нагоду бачити кількох їх в Гайсині при кінці вересня 1919. Виглядали цілком, як „справедливі“ матроси. Чув я, як натягали їх козаки з других частин словами: „Це такі матроси, що їздять субмаринами по... кукурузах!“

Колиб хто знав дещо більше про цю частину, нехай подасть до „Літ. Ч. К.“

Жидачів у р. р. 1918-1919

Написав: *Омелян Василич*

Рівночасно з перебранням влади в цілім краю — сталося це також і в жидачівському повіті.

В ночі з 30 на 31 жовтня 1918 р. відділ, зложений з біля 40 чоловіка зі сіл Тейсарів, Пчана і Іванівці-Турада, під проводом двох старшин заволодів Жидачевом, розоруживши вперід війському станицю в Тейсарові та станицю держ. жандармерії в Цуцилівцях. При заняттю Жидачева дісталась в руки відділу більша скількість зброї в повітовій станиці жандармерії в Жидачеві і в місцевому таборі для повертаючих з російського полону. Також в Жидачеві був великий склад військового майна з обсягу полевого укріплення, як також сам табор для повертаючих з неволі, який складався з 86 більших і менших бараків, представляв велике майно.

В ранішних годинах по заняттю Жидачева представники українського повітового народнього комітету о. Іван Головкевич, парох Тейсарова, тодішний декан і маршалок повіт. Ради, і п. Іван Білинський, упр. школи в Пчанах, тодішний член повіт. Ради і шкільної повіт. Ради, рівночасно голова українського народнього повіт. комітету, приступили до відібрання влади від австрійського урядничого апарату.

Відібрання влади відбулося без найменших перешкод — так само як заняття Жидачева.

Тимчасову цивільну управу — до вибору повітового комісаря — обняв п. Іван Білинський.

Військовим комендантом став тимчасом четар Іван Ґолембйовський.

Перші дні обох установ були під знаком орґанізаційних підготовок.

Цивільна управа занялася відразу введенням по селах жидачівського повіту в життя розпорядку Укр. Нац. Ради з жовтня 1918 р.

Зараз переведено по селах вибори громадських управ — а також вибрано делеґатів, котрі мали зібратися для вибору повіт. державного комісаря.

Вибору повітового державного комісаря доконано дня 8 падолиста 1918 р. — а вибрано ним п. Д-ра Качмарського — 71 голосами, другий кандидат п. Іван Білинський одержав 1 голос. Зазначується, що п. Білинський сам не кандидував і не мав наміру й охоти стати повіт. держ. комісарем.

Повітовим комісарем для військових справ став бл. п. Микола Левицький, четар б. австр. армії і нот. канд. з Золочева, який помер на еміґрації в Чехословаччині в 1921 р.

Справи цивільної управи пішли своїм ходом. — Введено в життя харчевий уряд при комісаріяті, а також впроваджено в урядування аж двох шкільних інспекторів, а то одного по технічній, а одного по педаґоґічній части.

Зазначити годиться, що жидачівська повітова цивільна управа була одним з найсправніше функціонуючих урядів на території З. О. У. Н. Р.

Щодо військової управи, то справа представлялася з часом так, що при цивільній управі був комісар для військових справ, а крім того була окрема повітова військова команда.

Першим військовим комендантом був сот. Леопольд Балицький, упр. школи з Роздолу, людина дуже совісна — віддана цілою душею справі. Цей чоловік старався на кождім кроці привести військове діло до порядку й дійсно вдалося йому це. З його приходом розпочалася бранка.

Бранка проходила, як на відносини тогочасні, дуже справно, а новобранців відсилано негайно по бранці до Стрия, де був кіш — звідки виходили частини на фронти, а то: на перемиський, який почав творитися по 12 листопаді 1918, і на львівський, передовсім до ґрупи Щирець, котрою проводив полк. Слюсарчук.

З хвилею утворення ґрупи Щирець повстала для повітової команди в Жидачеві нова функція, а це частинна достава прохарчування для цьої ґрупи військ, яка не мала ще тоді управильненої харчевої машини. Тому то майже що дня відходили до Щирця транспорти з сіном, збіжем, худобою, деревом і т. д.

При повітовій військовій команді був лише невеличкий відділ війська в 30 чоловіка, котрий повнив конечну службу конвоїв і варти біля військового майна.

Ця обставина була причиною, що коли біля 18 листопада 1918 полк. Вітовський зажадав відсічи для Львова — годі було вислати туди хотяйби яку невеличку частину, бо ані людей ані зброї не було.

З часом обставини змінилися, повітова команда одержала зброю і вже в початках грудня 191? вислала під Львів 2 сотні під проводом четаря Голембйовського. Частини ці під бойовим оглядом були справні.

Крім того повіт. команда відсилала все більші скількости рекрутів до Стрия, де з часом крім запасного коша була Команда Области Стрий, яку пізніше названо ґрупою Південь, а врешті в січні 919 р. III. Корпусом. Командував цією ґрупою полковник Гриць Коссак.

Як з повищого бачиться, в місяцях листопаді і грудни 1918 р. і в січні 1919. р повіт. команда в Жидачеві займалася мобілізацією, доставою харчів для ґрупи Щирець, а крім того вислала 2 сотні безпосередно на львівський фронт.

По відході сотн. Балицького на іншу посаду — став повітовим комендантом в Жидачеві сотн. Турчин і був ним аж до відступу в маю 1919.

Як згадано, в Жидачеві знаходився давний австрійський табор, а крім того скад военного матеріялу з ділянки полевого укріплення.

Сам табор, — а то: 80 бараків розпродано між дооколичних селян.

Доручення продажі дала Обласна Команда в Стрию. Одержані гроші віддано військовій управі. Склад военного матеріялу перейшов під заряд інженірного референта Команди III. Корпусу пор. Макуха.

Немилою згадкою продажі тих бараків лишилося те, що коли з поблизького села, яке належить до парохії Бережниця королівська біля Жидачева, прийшла депутація селян під проводом пароха з проханням відступити один барак на капличку в тому селі (церква згоріла в часі битви Австрійців з Росіянами в р. 1915), то новий комендант не прихилився до їх просьби.

А працінь ця капличка булаби мешканцям цього бідного села все згадкою на часи української влади.

Також гідними згадки є імена тих осіб, котрі від

першої хвилі з посвятою займалися публичними справами. А були ними крім о. Головкевича і п. Білинського, про котрих вже було згадано, о. Осип Макаревич з Покрівців, о. Щербанюк з Жидачева, п. Іван Карваш, упр. школи з Тейсарова.

Суд в часі нашої влади слабо фунґував, бо суддя був назначений також управителем в харчевім уряді.

Жандармерія була уладжена на зразок австрійської і була дуже справною.

Сот. Петро Ґаздайка.

Написав: *С. Гайдучок.*

Сот. П. Ґаздайка.

Бойкий то був старшина, скаже навіть той, що не був в У. Г. А., а знає його лише зі споминів Др. Шухевича.

Я вас запізнаю ближче з ним.

Присадкуватий, плечистий Лемко, з сірими живими очима із т. зв. Замішанців. Родом був із села Красної.

Знана йому була Альбанія, бо в 1913 році перебував з деташованим курінем 87 п. п. в Скутарі. Цілу австрійську війну провів при тому словінському полкові.

Ми його в полку любили, бо дуже смішно говорив по українськи. Але любили його й чужинці за його веселу вдачу й хоробрість.

А доля не жалувала йому ні відзначень — мав їх цілий „іконостас“ на груди — ні дошкульних памяток.

І так: В Сербії доволі дешево йому обійшлось. Вернув в пострілом в передрамя. Зате в перших боях під Добердо, в серпні 1915 року, був би пропав ні за цапову душу. Дістав „дум дум“ (а може це був т. зв. Geller) в груди і як би не німець буковинець медик Зорґер — пропавби. А цей загрозив револьвером санітарам. В пекольний огонь, серед білого дня, винесли його з першої помочі дальше на зади.

А на Костезіні в Тиролі 1916 захотілося йому на патрулю. Над раном приносять його до нас.

Не нарікає, тільки невинно каже: „Але на чім я тепер буду сидіти?“

Хоч прикро, а всеж сміюся. Він, бачите, підліз під ворожу стійку. Італієць стрілив з близька і куля вирвала добрий кусень мяса нижче бедра. Думали ми, вже не схоче вертати між нас.

І хоча ходив з відломками в легких, опинився під осінь на Габрієлє. Перебув щасливо ціле пекло, де протягом 10 день на відтинку нашої бриґади начислено кругло 10.000 вбитих і ранених, і пішов аж над Піяву. Та тут доля з нього зажартувала. Зломив ногу на двоє. — Зрозумів, що нема чого вертати до полку, де командував відділом машинових крісів. Австрійським сотником і так мав стати 1. XI. 1918., тож подався на студії до Львова.

Тут застав його і наш перший листопад. Відразу зголосився до служби. Приймали його — і ні, бо так дивно говорив по українськи. Допоміг йому дістатися до нашої армії його товариш о. Каштанюк. Відразу пішов пор. Ґаздайка в боєву лінію. Зі своїм відділом замикав улицю Коперника напроти почти, себто перехрестя вул. Словацького і Коперника в низ до міста. Я ще в грудні мав нагоду оглядати ту позицію. Вилупані з дороги каміня-кістки, творили захорону. І незавидна була, бо ціла під ворожим обстрілом. — По знакомости дістав він з головного двірця 4 машинові кріси.

Пробув на позиції 8 днів без зміни. Не нарікав на це, лиш не погоджувався, що в шеврових черевиках мусів воювати. Навіть не міг піти перебратися в такі правдиві — фронтові.

Якийсь час вів зі сотником Рудницьким вишкіл скорострілів 4 бриґади в Соловій. Випадок хотів, що ми дивно стрінулися. Темний вечір, я хочу дістатися до бриґади, але всесильна міліція в Підяркові (а мали ми сільської міліції більше, як війська) не пускає. Втім хтось кличе мене. І це ратує мене перед виміною черевиків, штанів і т. д. Показується, що пор. Ґаздайка пополудни їздив на „рогачів“ і вертає тай пізнав мій голос. А стрілець був з його! Підчас їзди саньми влучав крісовою кулею в „заяця“.

А там знов пішов в боєву лінію.

Прикрий був в службі, але й любили його стрільці, бо, як то кажуть, хоть в службі пес, то дбав дуже про стрільця. Може й за те, що вимагав служби і ще раз служби, дехто зі старшин його не злюбив.

Десь зимою дістав команду куріня, що то знав висилати делеґації з ріжного рода вимогами і т. д. Такий то був курінь, що заслугував на здесяткования.

За місяць ніхто куріня був би не впізнав. Карність зразкова. В марші стрілець навіть не виступив за водою без зголошення у булавного.

Грозили йому, що його застрілять.

„Щож, я на то і є, аби мене або поляк застрілив або свій“ — відповідав.

А в Підбірцях застав вістуна, що покинув стійку при скорострілі.

Казав покарати. Вістун відгрожувався, що його застрілить. — Скликав стрільців, виняз револьвер і дав вістунові: „Сріляй, як я заслужив“. Цей росплакався і був до кінця найліпшим підстаршиною.

Вже в часі відвороту в травні привезли до мене раненого поляка.

— Якжеж ви один попали в наші руки — питаю, змінюючи обвязку.

— А то нас два шлеські полки наступали під Миколаївом (біля Гаїв). Вже біжимо на яких 300 кроків до наступу, та так нас і виложили цілий полк, а другий подався назад.

Від стрільців куріня Ґаздайки довідався я про це ближче:

„Наш курінь зайняв лінію на горбах під Миколаївом. Пан сотник розмістив машинові кріси, при однім сам станув до обслуги і розказав: — Поки мій скоростріл не зачне бити, не дати ані одного стрілу. — Подав наперід і мірник. Поляки пішли кількома лініями. Підійшли на яких 500 кроків і з голосним

„гурра“ кинулися в приступ. Затарахкотів скоростріл пана сотника, за ним інших 7, а й ми зачали сипати з крісів. Так і покосили ми майже до ноги всіх. Одного взяли до неволі, бо більше сотник не позволив. Сказав: — Вже поляки будуть самі журитися своїми раненими, а ми мусимо по приказу бриґади пересуватися на подальшу лінію“.

Казали, що команда бриґади його за це подала в отамани.

Певно неодин з вас, стрільці, що були під його рукою, радби додати, як то було в бою під Поморянами з Х. курінем.

Я вас виручу.

Мав сотник коня булана ще спід Львова. Дарувала йому цього коня панна Папарівна, бо хотіла, щоб дістався в добрі і ласкаві руки. — І не помилилася. Як пес ходив булан за сотником.

Треба було наступати 4. бриґаді на Поморяни і Богутин, стрільці мені оповідали:

„Наша розстрільна цофнула ворога, а цей пішов протинаступом. Пан сотник, вже тоді командант 7 полку, на булані обїздив лінію. Що хвиля був на іншому місці, додавав відваги боязливим вже своєю появою. Тимчасом праве крило бриґади не витримало польського протинаступу й пірвало і наш курінь. — Ми подаємося назад. Нагло видимо сотника на буланім між нами і польською розстрільною!

— Наш сотник! — крикнули ми і лавою кинулися вперід ратувати його.

Не тільки ми його вратували, але пігналися за втікаючим ворогом. — Сотник навіть не зліз з коня, тільки дальше подався з нами за ворогом“.

Під Білобожницею лиш притомність ума вратувала його.

Ворог перебився на XII. бриґаді (ця навіть не звідомила сусідних частин) і зайшов з заду в Полівці, де розложився штаб 7. полку. Було то на зорях, тож годі було впізнати, чи то свої, чи ворожі частини.

Почулися стріли, і підчас замішання сот. Ґаздайка на коні на яких 5 кроків наблизився до ворога.

„Poddaj się! Złaź z konia“.

Думав, що свої жартують. — Та сухий тріск крісового замка зробив своє.

Куля не застала його на коні, але не забув ще нагайкою потягнути ворожого стрільця впоперек лиця. Стріли його вже не досягли, а булан на його свист побіг за ним

Любив провірювати виконання приказу і це нераз показалося потрібним. Вратувало бриґаду перед осмішенням наступати на Хролин, де й живої душі ворога не було.

Висланий старшина з кінною розвідкою (четар Моґетич) мав приказ особисто розвідати терен. За вигідний був і вислав підстаршину. Цей зголосив ворожий броневик на стації в Хролині. Гармаші стали закопувати пушки. Та небавки вернув Ґаздайка, що сам подався за розвідкою бриґади. Бриґада дальше рушила в похід, бо на стації були тільки порожняки, як провірив сам Ґаздайка.

А під Коростенем вратував бриґаду перед загладою. Вона дістала була приказ наступати на Коростень і звести рішучий бій. На передпіллю Коростеня і німецькі баталіони ломили собі зуби, бо поле гладке як стіл, а забудоване було правильними засіками дротів. Він рішуче спротивився і врешті корпус зрозумів безцільність того наступу і відкликав приказ, зробивши малу невдатну пробу.

Хоть штаб бриґади перейшов до Бредова, ні один його стрілець не покинув тоді полку. А коня таки наші дядьки йому в Вороновицях вкрали.

Довгенько за своїм буланом побивався і не міг забути.

Розбрилися ми всі, тай по ньому слух від кількох літ загинув, тож впало мені на гадку його спімнути. Заслужив собі на те.

Українська артилєрія в часи Богдана Хмельницького.

Подав *І. К.*

Рік 1648, рік повстання Богдана Хмельницького, мав переломове значіння в історії українського війська. Повстала українська держава, козацькі партизантські ватаги перетворилися у велику національну армію, відкрилися нові перспективи для розвитку військової орґанізації і техніки. Козацька „гармата“, яка вже перше почала орґанізуватися*), переходить у нову стадію розвитку і розквіту.

Коли Богдан Хмельницький проголосив повстання проти Польщі, козацькі пушки були в руках реєстрових козаків, над котрими старшували польські старшини. Повстанці на Запорожжі мусіли творити собі нову артилєрію. Дещо добуто із сховищ у „Військовій Скарбівниці“ на Дніпрових островах, — це були ті невеликі гарматки, яких уживано на морських походах. В травні 1648 р. Богдан Хмельницький добув Січ, на якій стояла залога складена з реєстровців, і забрав звідтам невелику артилєрію, котрою була обезпечена козацька твердиня. При допомозі цих перших пушок повстанці віднесли побіду на Жовтих Водах; зразу наступ козакам не вдався, підчас бою втратили одну пушку, бочку пороху і 800 гаківничих ладунків; але опісля знову Полякам не повезло, молодий Степан Потоцький зробив перемиря і добровільно видав козакам кілька штук гармати, — цими пушками Хмельницький добув остаточно польський табор на Княжих Байраках.

Козацька артилєрія відіграла важну ролю у бою під Корсунем. На засідку проти польського війська гетьман вислав десять пушок; з приготовлених на борзі шанців козаки зустріли польський табор сильним вогнем, — польські війська розбито. Серед добичі в козацькі руки попало 12 польських пушок.

*) І. К. — З історії козацької артилєрії, „Літопис Червоної Калини“ 1932, лютий.

В перші місяці повстання козаки збирали пушки з численних замків на Придніпрянщині; з початком червня артилерію в Чигирині числено на 74 пушки. З поширенням повстання на західні землі в руки запорожського війська перейшли артилерійські засоби з замків Київщини, західної Волині і Поділля; нпр. в Полоннім повстанці захопили 60 пушок, таксамо в Барі добуто кількадесять штук.

Ці пушки, розуміється, в більшій частині мали характер фортечної артилерії, і надавалися тільки до оборони замків; козацьке командування перевозило їх у наддніпрянські полки, які сильно фортифіковано. Але більше значіння для козацької армії мала полева артилерія. Війна з Польщею розгорілася на довгі часи, рік-річно українські війська виправлялися на захід на стрічу Полякам, — походна, полева артилерія відгравала у боях значну ролю.

Про розвиток козацької полевої артилерії маємо досить докладні вістки. Основою її, окрім корсунської здобичі, були пушки, що дісталися козакам в побіднім бою під Пилявцями: Поляки втратили тут мабуть весь артилерійський парк. У всіх дальших козацьких походах є вже доволі значне число пушок.

З початком походу 1649 р. в козацькому таборі було 24 пушки по чотири коні і 2 пушки по 6 коней; це була головна гетьманська артилерія, окрему гармату мали полки, нпр. в полку Головацького було 6 пушок. В тійже війні, підчас облоги Збаража, раховано 30 українських пушок. Рівночасно в українськім війську на Білій Руси було також 30 пушок.

В поході на Молдаву 1650 р. в чигиринськім, гетьманськім полку було 30 пушок, в інших по 6-7 пушок.

У берестецькому поході 1651 р. козацька артилерія була особливо сильна. „Пушок і пушкарських засобів багато: котрі пушки взято в Барі, у Винниці і в інших городах, ті всі у війську; у кожного полковника в полку пушок по 5 і по 6. А всіх тепер полковників з полками 17, окрім тих трьох полковників, що стоять проти литовського війська. А окрім цих полкових пушок, у гетьмана є ще 30 пушок". Якщо вірні ці дані, то в козацькім війську було принайменше 100 пушок. У берестецькій катастрофі частина української артилерії попала в руки Поляків; але втрати не були мабуть такі великі, як звичайно думається, — польські жерела згадують тільки 18 чи 28 пушок, залишених козаками. Більшу частину артилерії вратовано; у дальших боях під Білою Церквою український табор вже знову був „добре обсаджений гарматою".

Під Охматовим 1655 р. козацьку артилерію раховано на 60-80 пушок.

З усіх тих звісток видно, що українська артилерія в часи Богдана Хмельницького складалася з головної військової або гетьманської „гармати", що мала біля 30 пушок, та з полкових частин по 5-7 пушок.

Головне пристановище артилерії було в Переяславі по лівім боці Дніпра По кожнім поході, як настав мир, перевожено туди пушки. Значніший артилерійський парк був теж у гетьманській столиці в Чигирині, може також в Корсуні, — там стояла козацька гармата пізніше, за гетьманства Виговського.

Які були кошти утримання артилерії, про це оповідали козацькі посли підчас переговорів в Москві 1654 р.: „Передше бувала на запорожське військо королівська плата з королівських доходів, на вироблювання і направу пушок, і на порох і на олово, — щоб і тепер государ був ласкав, звелів на це уладження давати, що буде государева воля. Щоби тим людям і коням, що бувають під нарядом, давати в зимовий час для прокормлення і відпочинку харчові місця в козацьких городах, де вигідно". „На направу знаряду військового і на пушкарів і на всіх людей робочих просимо твоє цар. вел. мати свою царську милостиву память як про зиму, так про становище; також на обозного 400 золотих". „Гарматчиків, що є при наряді, буває по 300 чоловіка. А на ту гарматну направу видавано з королівського скарбу на порох і олово по 10.000 польських золотих. А для прохарчування в зимову пору гармата має бути на переміну в оселях, в котрих булоб по 300 дворів; і в той час з тих місць, де гармата стоїть, податків ніяких не брати".

Окрім полевої артилерії багато пушок було по замках на козацькій території. Для оборони від татарських нападів фортифіковано тоді кожду більшу оселю і таких невеличких замочків на Придніпрянщині раховано тоді цілими сотками. Маємо докладні дані про артилерійські засоби у білоцерківськім полку в 1654 р. В 12 замках цього полку було разом 52 пушки, з того половина залізних, половина мідяних. Калібер пушок означувано по величині куль, порівнуючи їх з монетами: „ядром по 2 гривеньки", „ядром в гривеньку", „ядром по пів гривеньки". Найбільшу артилерію мала Біла Церква, а саме 17 мідяних пушок і 15 залізних; в цім числі було 5 пушок о калібрі $1^1/_2$, 24 пушки о калібрі 2, одна о калібрі $2^1/_2$, одна найбільша о калібрі 5 „гривеньок". Пушкарських засобів було тут досить багато: 20 пудів селітри, 44 пудів пороху, 300 ладунків, 3500 куль. В інших замках була ледви 1-2 пушки і потрохи селітри, пороху й олова.

Дуже важка була справа обнови артилерії. Зза границі на Україну приходило небагато зброї, бо козацька держава не мала вільних кордонів і доступу до моря; треба було вдоволятися перерібкою тих засобів, що були в краю або попадали зі здобичі. Гарматна обслуга була дуже численна — 300 людей, можна здогадуватися, що були серед неї і майстри, що відливали чи виковували пушки меншого калібру, а принайменше вміли їх направляти.

Порох вироблювано на Україні. На Придніпрянщині здавна був розвинений селітряний промисл, — селітру добували зі стародавних могил окремі промисловці, селітерники. Виріб пороху за Хмельниччини дійшов до значного розвитку. Нпр. в описі козацького походу на Білу Русь 1649 р. читаємо, що козаки „порох мають з України, — з Києва їм свіжо привезли велику кількість". В берестецькому поході: „Пороху й олова у війську багато; привозять купці до війська селітру і козаки самі з селітри роблять порох". При облозі Збаража 1649 р. є звістка, що козакам недоставало сірки.

Керму над артилерією мав військовий або генеральний обозний; до його штабу належав гарматний хорунжий і гарматний писар. За гетьманства Богдана Хмельницького обозними були: Іван Чернята 1648-1649 р., Хведір Коробка 1650 р., Тиміш Носач 1655 р. і пізніше.

В полках був уряд полкового обозного, при обознім „голова у наряду", пушкарі і ковалі*).

---

*) Література: І. Крипякевич, Студії над державою Б. Хмельницького, Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. 151.

Дещо про державну жандармерію ЗОУНР.

Студія. Написав *Іван Ковак*, сот. У. Г. А.
(Продовження).

Міжтим, не зважаючи на всілякі недомагання, труднощі та ошибки, орґанізація державної жандармерії поступала швидко вперед. До служби в новій державі зголосилися негайно після перевороту не тільки всі чинні жандарми Українці, що перед розпадом б. монархії, чи в часі перевороту находилися у Східній Галичині, але також старі вислуженці, а навіть кільканацять чужинців: Чехів, Поляків, Німців і Жидів. Також ті, що їх переворот заскочив на службі в Західній Галичині, Боснії і Герцеґовині, окупованих областях та на всіляких фронтах, вертали на звістку про відновлення Української Державности мерщій домів, а число їх росло з кожним днем. Всі новоприбуваючі голосилися в Команді Державної Жандармерії, де провірювано їхні степені, заприсягано їх на вірність Українській Національній Раді та приділювано на відповідні пости. В міру їх напливу усувано некваліфікованих та нездатних повітових комендантів і комендантів станиць, назначених у перших днях після державного перевороту, здебільшого непокликаними чинниками, та обсаджувано ті пости заводовими, вишколеними підстаршинами, віддаючи одночасно зайвих міліціонерів до розпорядимости військових команд.

Після перебрання команди державної жандармерії підполк. Красіцьким обмежено чисельний стан міліціонерів до кількости, необхідної для доповнення жандармерії на час війни, як се предвиджує закон з 1894 р. В б. Австрії доповнення се творили ополченці. Крім того усунув підполк. Красіцький найпекучіші недомагання, що вкралися були до жандармерії в перші дні революції, управильнив обїздки станиць, вишкіл та підвищування, перевів переміщення всіх міліціонерів, що зразу повнили службу в рідних місцевостях, тощо. Вже в лютім 1919 були обсаджені команди відділів, повітові команди та станиці державної жандармерії, наскільки се було можливе з огляду на воєнні події. Вповні обсаджено було 17 відділів. Чисельний стан державної жандармерії виносив перед відворотом за Збруч: 6 булавних старшин (в тім один рахунковий), 27 сотенних старшин і хорунжих (включно 1 судді і 2 рахункових) та приблизно: 1000 заводових жандармів, 400 пробних жандармів українського і австрійського вишколу та 3000 міліціонерів. Пересічно припадав один старшина жовнірського стану на 152 жандармів і міліціонерів, а після відчислення персоналу булави команди державної жандармерії і референта при Державному Секретаріяті внутрішних справ, на 220 жандармів і міліціонерів. Коли зважити, що при жандармерії ізза розміщення людей малими гуртками по численних станицях, віддалених від осідку відділового команданта та поміж собою нераз дуже далеко, куди тяжче виконувати службовий нагляд, ніж при війську, де командант має всіх підчинених в однім гурті під рукою, являється це число далеко невистарчаючим, а то тим більше, що більшість старшин не мала потрібного вишколу ані службового досвіду, а вишколені жандарми творили ледви одну третину усього чисельного стану.

Нестійний є отже закид ґен. У. Н. Р. Капустянського у творі: »Похід українських Армій на Київ-Одесу в 1919. р.«, часть III. стор. 16, що »деякий відсоток галицької старшини тягнуло більше до жандармерії, ніж на фронт.«

Закон Української Національної Ради з дня 15. лютого 1919 (Вістник державних законів і розпор. З. О. У. Н. Р., 3. випуск з 2. березня 1919) змінив частинно закон про жандармерію з 25. XII. 1894, постановляючи, що жандармерія підлягає відносно служби прилюдної безпеки державним повітовим комісарям, у справах військових, господарсько-адміністративних, вишколу та провірки служби своїм командантам жандармерії, а в останій інстанції у всіх справах Державному Секретаріятові внутрішних справ. Заразом знесено уряд інспектора жандармерії, а натомість утворено при Держ. Секретаріяті внутр. справ »VI. відділ жандармерії і поліції«, який відносно державної жандармерії мав відповідати XX. відділові б. австр. міністерства краєвої оборони. Начальником цього ресорту став отаман Юрій Волощук. Знесено також експонованих старшин державної жандармерії. Та в березні 1919 після прибуття до Східної Галичини сот. (відтак отамана) Івана Дички назначив його Держ. Секр. внутр. справ »Експонованим булавним старшиною жандармерії у Дрогобичі«. —

Наведений закон Української Національної Ради недомагає вже тому, що — зносячи установу інспектора жандармерії, а одночасно задержуючи в силі всі інші постанови закону з 1894. р. та відносних розпорядів б. австр. влади щодо жандармерії, не згадує цілком, на кого мають перейти чинности інспектора жандармерії, як найвищого її військового зверхника. З цього приводу цей закон мусів стати джерелом безнастанних компетенційних спорів поміж командантом державної жандармерії, якому з природи річи прислугував начальний військовий провід над цілим корпусом жандармерії та Держ. Секретаріятом внутр. справ, який — спираючися на букву закону, ним-же зредаґованого, — уважав знову себе найвищою військовою владою жандармерії. Це витворило ненормальний стан, що не тільки йшов у розріз із суттю орґанізації жандармерії та її історичним розвитком, але також причинив немало шкоди і при дальшому треванню міг потягнути за собою необчислені наслідки для молодої держави. —

Державна жандармерія ЗОУНР. задержала й після закону з 15. II. 1919 військовий устрій. Особи жандармерії підлягали дальше військовим дисціплінарним приписам та військовому судівництву, а чинности приналежного команданта в розумінню військової карної процедури виконував для них командант державної жандармерії. В слід за ним осталася вона по своїй сутті тим самим, чим була передше, себ-то одноцільним вартовим корпусом із військовою орґанізацією — Як така мала державна жандармерія в минувшині завсіди окремого найвищого військового зверхника без огляду на те, якому міністерству вона в останній черзі підлягала. В б. Австрії був ним зразу ґенеральний інспектор, а відтак інспектор жандармерії, який задержав начальний військовий провід над усім корпусом навіть після підпорядкування жандармерії б. міністерству краєвої оборони, що на його чолі стояв ґенерал. Те саме було на Угорщині, де перед пере-

воротом жандармерія була підчинена відносно служби безпеки, як також у господарсько-адміністративних справах міністерству внутрішніх справ, а у всіх інших справах міністерству гонведів. В чесько-словацькій республиці підлягає жандармерія вправді в останній черзі у всіх справах міністерству внутрішних справ, та найвищим військовим зверхником її являється не міністер внутрішніх справ, тільки »генеральний командант жандармерії чеськословацької держави«. —

Завданням начального команданта жандармерії є кермувати військовою службою, дбати про карність, піддержувати військового духа і єдність, вести нагляд над військовим та фаховим вишколом і над виконуванням військово-дисціплінарної власти у підчиненому корпусі; себ-то чинности, що вимагають безумовно військового вишколу і службового досвіду, та не мають ніякого відношення до ресорту міністра внутрішніх справ. — З практичних зглядів є вказане, щоби найвищим військовим зверхником жандармерії був генерал, чи булавний старшина, що вийшов із цього корпусу, як прим. в Ч. С. Р. і Мадярщині, а не з генеральної булави, як це було в старій Австрії. —

Відношення найвищого військового зверхника жандармерії, як її тактичного команданта, до приналежного міністерства, як адміністративної влади жандармерії, є анальогічне до відношення начальника генеральної булави армії, або генерального інспектора війська, чи інспекторів поодиноких родів зброї до міністерства військових справ. У поодиноких державах міністерством війни (військових справ) кермували та кермують, подекуди навіть дуже успішно, невійськові люде, та останні щойно наведені пости займають в кожній культурній державі мужі з фаховим військовим образованням. Також верховний провід над збройною силою, застережений конституціями поодиноких республик їх президентам, обмежується у практиці до чинностей адміністративного роду, як іменовання старшин тощо; а на випадок війни тактичний провід над військом перебирає окремий начальний вожд.

Чи евентуальна злука чинностей найвищого військового зверхника жандармерії з функціями начальника ресорту жандармерії при дотичному міністерстві в одній особі, булаби доцільна, требаби випробувати в практиці.

Погубний наслідок закону з 15. лютого 1919, а властиво ненормального стану, ним створеного, виявився передусім у тім, що Державний Секретаріят внутр. справ повів послідовний наступ на військовий устрій державної жандармерії, щоби її перемінити на цивільну установу. —

Це було впливом тієї незрозумілої, сліпої ненависти до всего військового, що її було слідно ще після перевороту навіть у декого із наших передових людей. Тоді, коли наші сусіди мобілізували проти нас незмірні полчища у себе і за кордоном, а наша геройська Армія доказувала чудес хоробрости в обороні відродженої Української Державности, ті керманичі народу чомусь-то добачували у військовости обмеження особистої свободи та осоружні залишки минувшини, незгідні з демократизмом і поступом, і мріяли про утопійну »розброєну« республику, щоби заманіфестувати перед Европою культурність і миролюбивість. — Джерелом цеї фантастичної, вельми шкідливої течії було крім політичної короткозорости мабуть побоювання, щоби молодь, згуртована в армії, не усунула від державної керми деяких старих »патентованих« політиків, які уважали себе одиноко покликаними завідувати всіми державними справами; вони-то, хоч здебільшого ніколи не служили при війську, почули в собі з хвилею повстання української держави стратегічні таланти й не вагалися рішати чисто військових справ, преважних у своїх наслідках (відома подія з мостом на Сяні в Перемишлі і інші). —

Відносно закону з 15. лютого 1919 замітне ще й те, що у нас таку далекойдучу реформу переведено оконечно так поспішно, не обдумавши якслід усіх евентуальностей і наслідків, підчас коли в старій Австрії — як це видно з I. частини отсего начерку — органiзацію жандармерії та її зміни переводжено зразу тимчасовими розпорядками влади, та щойно по більш як 25 роках її істнування і основного випробування зреорганізовано цю установу законодатним шляхом законом з 26. II. 1876; у Ч. С. Р. переведено реорганізацію жандармерії законом з 14. квітня 1920 себто півтора року після перевороту.

Дотично військового устрою жандармерії годиться зазначити, що так зорганізована сторожа безпеки істнувала, згл. істнує майже у всіх европейських державах, включно до зневтралізованої Швайцарії, хоч не всюди під назвою жандармерії. З наслідних держав б. Австро-Угорщини перемінила її на цивільну сторожу тільки австрійська республика, яку загально уважають неґативним зразком держави, себто образом, як держава не повинна виглядати. В Польщі істнує військова жандармерія та державна поліція. Ця остання є цивільним корпусом і є в противенстві до б. австр. і нашої державної жандармерії, вивінувана поліційною властю. —

Щоб не бути односторонним, не можу поминути немаловажної заслуги Державного Секретаріяту внутрішних справ для державної жандармерії ЗОУНР. Маю на думці підвищення платні жандармів о 100%. Передша їх платня спиралася на старі австрійські приписи, що їх зміну проектовано вже за часім монархії, а висота її не стояла у жадному відношенню до тодішньої дорожнечі і обезцінення гроша після перевороту. — Висота платні органів усякої державної установи має визначний вплив на справність цеї установи. Це відноситься передовсім до жандармерії. Жандарм, що його служба не є переходовим сповненням горожанського обовязку супроти держави, як служба звичайного вояка, але добровільно прибраним званням, може віддатися всеціло сповнюванню своїх важких і повних відповідальности службових повинностей тільки тоді, коли він та його найближчі мають забезпечений прожиток. Достаточна платня з відповідним степенованням в міру літ служби та відповідне підвищування в корпусі притягають велике число підстаршин до жандармерії та дають змогу вибирати найкраще підхожих. Діставшися раз до такого корпусу, намагається кождий остати у ньому якнайдовше та осягнути якнайвищий степень і тому сповняє з повною посвятою свої службові обовязки, а тим самим збільшує свій службовий досвід і хист. Крім того добра платня є найкращою охороною перед хабарництвом, що для державного організму являється тим, чим фільоксера для винної лози. — Гідні наслідування реформи у тому напрямі перевела чесько-словацька влада. —

Після розвязання Державного Секретаріяту З. О. У. Н. Р. у червні 1919 підчинено державну жандармерію зразу безпосередно Начальній Команді Галицької Армії, відтак Команді Запілля, а вкінці безпосередньо

перед відворотом за Збруч Військовій Канцелярії Диктатора ЗОУНР., де референтом жандармерії став отам. Іван Дичка. Це припинило конечно вплив Державного Секретаріяту внутр. справ на жандармерію. — Розпорядком Диктатора ЗОУНР. з липня 1919 переіменовано державну жандармерію на »Народню Сторожу«, щоби не дразнити населення Придніпрянщини спогадом про зненавиджену колишню царську жандармерію. Царська жандармерія була зрештою збудована на цілком інших підставах, ніж наша державна жандармерія, та мала поліційну власть. — Назва »Народня Сторожа« відповідає вповні законному призначенню жандармерії. — Після відїзду Диктатора ЗОУНР. з України підпорядковано Народню Сторожу Команді Етапу У. Г. А. —

(Докінчення буде).

В обличчу памяти борців.

Коли судити тільки по одних наших військових цвинтарях і кількости заповнюваних їх могилок, то без пересади число жертв нашої визвольної війни і взагалі боротьби треба брати на сотки тисяч. На обовязку майбутніх поколінь лежить зафіксувати цю щедрість нації на жертви в імя своєї волі і незалежности, а сучасне покоління учасників війни повинно на майбутнє підготовити матеріял.

Якось досі мало зверталося уваги на цей наш обовязок; здається мені, що якось досі недоцінювалося цілої величі цеї зворушуючої офірности нації, навіть більше того, — часто густо чується з запальних уст докори їй за брак підтриму ідеї визволення.

Думаю, по холоднім обміркованні прийдемо до переконання, що навпаки, нація занадто нерозважно і марнотравно жертвувала життя і кров своїх синів. Та офірність виявляється і по цей день, от уже десять літ, відколи устала орґанізована військова боротьба. І коли з тої боротьби ми не вийшли досі переможцями, то не через те, що нація не хотіла класти жертв на вівтар своєї волі, а з інших причин.

Цим звертаюся до читачів, най вони зволять виказати ще трохи своєї офірности. Не кожний має уміння і відвагу, а то й часу подати якийсь більший артикул з минулого пережитого, але майже кожний потрапить дати короткий біографічний нарис того чи іншого добре йому знаного учасника визвольної війни, що віддав своє знання, досвід, здібности, добробут, привязання до родини і життя в офіру Батьківщині.

Отже, най кожний збільшить скарбницю нашого духа, наших національних цінностей, подавши до публичного відома старанно призбираний матеріял до життєпису чинників боротьби за незалежність.

Я призбирав особисто біографічні дані до кількадесять коротких життєписів, правда даних далеко неповних, в дечім можливо помилкових, але їх доповнять і справлять ті, що почуються обовязаними до цього в обличчу памяти борців.

Подані нариси написано так, як вони вийшли з уст оповідачів, свої зауваги подаю в примітках під текстом. Бажано і потрібно, щоби читачі, що більше в тім поінформовані, подали до редакції доповнення і справили можливі похибки.

ПОЛКОВНИК АБРИНЬБА

(Імя?) походив з козаків миргородського повіту (Полтавщина). Скінчив військову Чугуївську Школу в 1910 р. і вийшов у 9-ту пішу дивізію. Брав участь у світовій війні, де був двічі ранений; вислужив рангу підполковника і всі ордени до Юрія IV ст. з юріївською зброєю. До Української Армії зголосився в червні 1917 р. згідно наказу Укр. Ґенерального Військового Комітету та на пропозицію Київської Військової Округи вступив у командування Першим Укр. Запасовим Полком.

Дуже здібна людина, свідомий Українець, знавець військового діла з ширшим воєнним досвідом, — та цього вистарчило якраз на те, щоби попасти в конфлікт з деякими членами Ради Військових Депутатів, що хотіли мати свій вплив у полку. Приводом стало його переконання, що без дисціпліни не можна будувати армії і його старання до піднесення карности в полку. Коли він енерґічно поставився проти большевізування полку, розпочато проти нього шалену аґітацію, що змусила його уступити з командного становища.

По уступленні з Зап. полку виїзджає він на фронт, як командант Богородського піш. полку (286 чи 206?), українізованого на ЮЗФронті (6 див.).

По розпаді армії Абриньба поїхав у Одесу і керував одеськими гайдамаками у др. Луценка. З частиною гайдамаків (яка саме?) відїхав до Катеринослава. Там він провадив тяжку боротьбу з большевиками, де загинув у нерівнім бою. Був тоді ще в молодім віці — мав 34-35 літ. По нім лишилася родина (був жонатий на донці військового прокуратора Повало-Швийковського).

Оскільки память не зраджує, досі нічого не було подано в друку про полк. Абриньбу і він відходить в історію, як „незнаний вояк“.

Посмертна згадка

Іван Старченко.

Дня 20. ц. м. в санаторії с. Голоска коло Львова помер у 32 р. життя хорунжий 1-го кінного полку Чорних Запорожців Армії УНР., Іван Старченко.

Покійний родився в м. Золочеві на Харківщині 6-го серпня 1900 року. По закінченню Полтавського Кадецького Корпусу (батько покійного був полковник російської служби) він вступив у ряди Армії УНР., з якою ділив свою долю аж до відходу її за Збруч в 1920 р. В рр. 1919-1920 Покійний брав участь, як підстаршина полку Чорних Запорожців („чорношличників") у так званому Зимовому Поході під командуванням ґен. М. Омелянович-Павленка, за який був нагороджений орденом Залізного Хреста. По українській офензиві на весні 1920 р. Покійного, як хороброго і відзначеного вояка, приділили до Державної Юнацької Школи в Камянці Под., яку й закінчив у томуж році з чином хорунжого. В 1923 році Покійний знайшов службу в Бабино-Томахівській цукроварні коло Рівного на Волині, на якій залишився до кінця свого життя. Тяжкі умовини Зимового Походу й еміґрантські злидні залишили слід на здоровлі Покійного. В останніх часах він чув сильні недомагання і тому лікарі вислали його до санаторії в Голоску, де він закінчив своє життя. Похорони Покійного відбулися дня 23. лютого на громадському цвинтарі в Голоску при численній участи місцевих громадян, представників української політичної еміґрації і близьких Небіщика. В імени української еміґрації чуле слово над могилою Покійного сказав член Управи Українського Т-ва Допомоги Еміґрантам у Львові артист-різьбар С. Литвиненко.

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

(Продовження).

Г. С. др. Перші дні з большевиками. (Зі споминів). „Кал. Черв. Калини" на 1932 р. Жовква, 1922. 8⁰, ст. 58-64. Вдруге таж стаття: Приятель Українського Жовніра, Календар на 1923 р. Львів. 1922. 8⁰, ст. 58-64.

Балта, 1919. Бриґада УСС.

Губер Артур, сотн. Моя службова поїздка до Рибниці. Звіт. „Літопис Черв. Калини", 1930, ч. 12, ст. 6-7.

Штаб I корпусу УГА. 5-12. II. 1920.

Галаґан, М. З нагоди десятої річниці Української Центральної Ради. „Студ. Вістник", Прага 1927, ч. 3/4, ст. 2-9*).

Галкин, ґен.-пор. Тимчасова загальна інструкція служби для жандармерії. Видання Учебного Куріня Польової Жандармерії. (1920?), 16⁰, ст. 32.

Герліт, сотн. Зелені партизани. Вищий суд і розправа над червоними. Переклад з анґлійської мови. (З „Таймс", число з дня 2. VII. 1922). „Укр. Сурмач". Каліш—Щипюрно. 1922, ч. 17, ст. 2-3.

Герої листопаду. „Укр. Сурмач". Каліш-Щипюрно. 1922, ч. 40, ст. 1-2.

Герці на труні. „Нов. Час". Львів, 1926, ч. 38.

Про С. Петлюру.

Гладкий Г., сот. Культурно-освітня праця в дивізії. „Нове Життя", Олександрово. 1921, ч. 39, ст. 46-54.

VI стр. дивізія, Наша преса.

Гловінський Е. 27 травня 1926. (Під безпосереднім враженням). „Студ. Вістник". Прага 1926, ч. 7/8, ст. 32-33.

Про С. Петлюру.

Гольдельман Соломон. Листи жидівського соціялдемократа про Україну. Матеріяли до історії українсько-жидівських відносин за час революції. Відень. 1921, 8⁰, ст. 80.

*) Цю позицію подається вдруге з огляду на те, що через коректурний недогляд вона вийшла в ч. XI „Літопису" за 1931 р. покаліченою.

Є про укр. військо.
Головний Отаман військ У. Н. Р. Симон Петлюра. Плякат, вид. Інформац. Бюра Армії УНР.
Горленко Андрій. Два документи. „Воля“. Відень. 1920, т. 2. ч. 4, ст. 155-159.
Горський. Армія і позашкільна освіта. „Син України“. Варш. 1920, ч. 6. ст. 3-4, ч. 7, ст. 3-4.
Гр. Гл. Армія і політика. „Нове Життя“. Олександрово. 1921, ч. 71, ст. 1-3.
Гр. Гл. Про тип старшини, „Нове Життя“, Олександрово. 1921, ч. 55, ст. 2-3.
Гр. Гл. Громада старшин 6-ої стр. дивізії. „Нове Життя“. Олександрово. 1921, ч. 53, ст. 2-3.
Гр. Гл. Дещо про наш Червоний Хрест. „Нове Життя“. Олександрово. 1921, ч. 45, ст. 1-2.
Гр. Гл. Короткий нарис історії 6-ої стріл. дивізії. „Нове Життя“. Олександрово. 1921. ч. 39, ст. 10-15.
Гр. Гл. Михайло Овдієноко. „Нове Життя“. Олександрово. 1922, ч. 103. ст. 4.
Некрольоґ. Стрілець 16 бриґ. VI див.
Гр Гл. Наші фаховці й наші емерити. „Нове Життя“. Олександрово. 1921, ч. 43, ст. 3-4.
Гр. Гл. На шляху до оздоровлення армії. „Нове Життя“. Олександрово. 1921, ч. 52, ст. 1-2.
Гр. Гл. Старшина взагалі і старшина український. „Укр. Стрілець“. Штаб VI див. 1920, ч. I. ст. 9-11; ч. 2, ст. 7-15.
Гр. Гл. Чого тільки в світі не бува? (Спогад з часів гетьманщини 1919 р.). „Нове Життя“. Олександрово. 1921, ч 57, ст. 2-3.
Гр. Гл. 6-а Стрілецька дивізія на Україні. „Укр. Стрілець“. Штаб VI дивізії. 1920, ч. I, ст. 11-15.
По дорозі. В Бердичеві. 1920.
Грамота і Прапор. „Нове Життя“. Олександрово. 1921, ч. 39, ст. 16-17.
Гриневецький Ст., др., гол. отаман Січей. Чому потрібна нам військова штука. „Канад. Українець“. Вінніпеґ. 1927, ч. 38, ст. 2.
Громадяне. Друкарня Мін-ва Земельних Справ. 1919.
Відозва цілого уряду УНР. про зраду от. Оскілка з описом переходу його в наступ.
Гудзій Юрій, лікар. пом-ник. Дмитро Антонович Одрина. „Вістник Спілки лікарських помішників на еміґрації“. Щипюрно. 4⁰. 1923, ч. 3, ст. 23-26.
Біографія, орґанізація санітарної справи у війську, 1917-1918.
Гузар Степан. Під Соколовом (Із записок У. С. В. І куріня). „Шляхи“. Львів, 2916, ч. 9-10, ст. 3 9-321.
Г. Ф. Під розвагу. „Укр. Слово“. Рівне. 1920, ч. 2. Торкається реорґанізації війська.
Г. Ф. С. Петлюра. „Укр. Слово“. Житомир. 1920, ч. 6. Держ. заслуги.
Гадзінський В. Генерал Павленко. „Стрілець“. Стрий. 1919, ч. 29, ст. 1.
Галан Володимир. На Київ. „Кал. Черв. Калини“ на 1931 рік. Львів. 1930. 8^0, ст. 72-75.
УГА. Серпень 1919.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

До цього числа залучуємо почтові складанки.

Просимо прислати ними біжучу передплату на II чвертьрічча 1932., а залягаючих передплатників вирівнати всі залеглости.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
IV. річник / Число 4. / Квітень 1932.

*

ЗМІСТ

Редаґують: *Лев Лепкий* і *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*
Друкарня ОО. Василіян у Жовкві